

Фота Веранікі Клімашэвіч

РАМАН ТАРМОЛА-МІРСКИ
(1936 — 2011)

Астудзі мае шчокі далонямі,
Утаймуй у вачах аганькі,
Прыручы мае рукі няўлоўныя
Да ўласных — спакойных тваіх.

Ты жанчына — і можаш ты многае.
Я ж і ўласнае сэрца палю...
Будзь са мною і добрай і строгаю,
Ды ніколі халоднай, малю!

Я такой не ўяўляю любімую,
Як парой уявіць не магу —
Не ў палёце крыло галубінае,
Ды гаёў салаўіных тугу.

Астудзі мае шчокі далонямі,
Утаймуй у вачах аганькі,
Прыручы мае рукі няўлоўныя,
Да ўласных — спакойных тваіх.

Галіна Пярун. Пра Васю, Косціка і іх сябра Шарыка Шарыкавіча

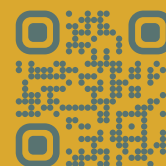
Калі вы любіце прыгоды і яшчэ не ведаеце, чым заняцца ў вольны час, гэтая кніга для вас! Сябры Вася і Косцік раскажуць вам, як рабіць прывідаў, палыхаць мінакоў, шукаць пльывучы востраў, даваць прозвішча дварняку і наогул не сумаваць!

Неверагодны Усімдапамагайкін падкажа, як знайсці выйсце са складанай сітуацыі: размінуцца са злосным сабакам, патушыць вогнішча, не сустрэцца са змяёй, пазбегнуць удару токам.

Таямнічы свет казак раскрыве сакрэты падводнага царства, падкажа, дзе шукаць папараць-кветку, навошта ваўку салавей, а зайцу кароткі хвост.

Серія «Школьная бібліятэка». Эльдарода просіць дапамогі

У зборніку змешчаны хрэстаматыйныя творы вядомых айчынных і замежных пісьменнікаў, уключаныя ў курс школьнай праграмы па беларускай літаратуры (у тым ліку для дадатковага чытання) для сярэдняй школы. Апроч таго, зборнік прапануе падборкі вершаў нашых паэтаў, прысвечаныя тэме Вялікай Айчыннай вайны і Году беларускай жанчыны, якія можна выкарыстоўваць у час правядзення школьных мерапрыемстваў.

КНІГІ ВЫДАВЕЦТВА
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
МОЖНА НАБЫЦЬ
У ЛЮБОЙ З КНІГАРАНЬ
ААТ «БЕЛКНІГА»
ДАВЕДАЦА
ПРА НАЯЎНАСЦЬ КНІГ
МОЖНА ПА ТЭЛЕФОНАХ:
296-70-72,
292-70-72

ЧАСОПІСЫ «ПОЛЫМЯ»
Ў МІНСКУ МОЖНА НАБЫЦЬ
ПА АДРАСАХ:
– КРАМА № 13, № 18,
ПЛОШЧА ПЕРАМОГІ,
ПАДЗЕМНЫ ПЕРАХОД;
– КРАМА «ГЛОБУС»,
ВУЛ. ВАЛАДАРСКАГА, 16;
– ПАВІЛЬЁН, № 79,
ПР. ПЕРАМОЖЦАЎ, 5.

Мікола Антанойскі

*І сэрца яшчэ
не зраклася
дабра...*

Вершы

Антанойскі Мікалай Дзмітрыевіч нарадзіўся 6 студзеня 1952 года ў вёсцы Сташаны Пінскага раёна. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ (1978). Служыў у Савецкай арміі, працаваў у раённым друку: у газетах «Савецкае Палессе» (г. Ганцавічы), «Браслаўская звязда», больш 30 гадоў узначальваў калектыў рэдакцыі пружанскай газеты «Раённыя будні».

Аўтар паэтычных зборнікаў «Святаяннік» (1993), «Падсочаны бор» (1997), «Як ліст сярод лістоў...» (2019), «Чыстая музыка неба» (у суаўтарстве) (2023), кнігі нарысаў «Зелёная рапсодыя» (2004). Лаўрэат Брэсцкай абласной літаратурнай прэміі імя Уладзіміра Калесніка.

* * *

Спакусы — у ролі дарадцаў,
Надзеі і мроі — акторкі нібы.
Нас час навучыў забывацца
І верыць у тое, чаму і не быць:
У свеце пустых дэкарацый
Ёсць сонца без промняў, агонь — без цяпла,
І рэха не хоча вяртацца
Ні зблізку сюды, ні, тым болей, здаля.

Падкажа нам хтосьці ці самі
Дадумацца зможам, пакуль галасіць:
На рэштках разбураных храмаў
Пара бадзякі і маркоўнік касіць?

І дзе той жывы археолаг,
Што, перш чым стагоддзяў пласты варушыць,
Свой розум, як поле, праполе
І выпеліць сподзеў на тое ў душы,
Што свет не з пустых дэкарацый,
Дзе сонца — без промняў, агонь — без цяпла,
Спакусы — зусім не дарадцы,
А памяць з паводкаю дзён не сплыла?

Хоць час вучыць нас забывацца
І хочацца жыць толькі сённяшні днём,
Нам суджана рэхам вяртацца
І суджана тленне не блытаць з агнём.

Амяла

Высільваецца дзень кароткі —
Стараецца на небе сонца затрымаць.
Ды нават бойкія сарокі
Дакладна знаюць: моцы ўжо ў яго няма.

І сонца коціцца, як кола,
За лета ссохлае, у бездань халадоў,
За бор самотна-невясёлы,
Праз голле схаладзелае пустых садоў.

Гляджу на гэта ўсё цвяроза,
Ні жалю і ні распачы зусім няма.
Букет зялёны на бярозе
Нагадвае, што блізіцца мая зіма.

Саспела амяла за лета,
Пад летнім небам многа што саспець магло,
Ды толькі ад зялёнага букета
Плыве — я адчуваю — дзіўнае цяпло.

Хай уладарыцца марозу
І замець будзе мітусіцца па начах,
Зялёны шар на той бярозе
Як цвіў, так будзе і цвісці ў маіх вачах.

* * *

Далёка пчолкі не ляталі,
Бо можна заблудзіцца незнарок...
А мы таго не заўважалі,
Выпырхвалі бяздумна за парог
Тых хат, што гнёздамі лічылі,
Куды мы слалі рэдкія лісты,
Матуль з пабляклымі вачыма
Аддаўшы адзіноце назаўжды.

Сыны зблудзіліся па свеце,
І дочки ўпадабалі далячынь.
Іх носіць клапатлівы вецер,
Як носіць бура рэшткі аблачын,
Як сее посвіст завіруха,
Як пылам лезе ў вочы сухавей...
Ды колькі ў тым пякучай скрухі,
Чужых яшчэ не страчаных надзей?!

...А пчолцы боязна і страшна:
А раптам вецер панясе знарок
Туды, дзе выпырхнуў адважна
Сіроткам між асоту васілёк?

Яна ж у нас не распытае
Дарогі, што да вулея вядзе,
І будзе лётаць у адчаі,
Пакуль ашмоцце крылцаў не ўпадзе.

Ніна Рыбiк

Ключ
ад новага
жыцця

Апавяданне

Рыбiк Ніна Аляксееўна нарадзілася 16 студзеня 1962 года ў вёсцы Уласы Хойніцкага раёна. Працавала ў сельскай бібліятэцы, у Хойніцкай раённай газеце «Ленінскі сцяг» карэспандэнтам.

У 1989 годзе пераехала ў г. Астравец Гродзенскай вобласці. Тут працавала ў раённай газеце «Астравецкая праўда» загадчыкам аддзела сельскай гаспадаркі, з 1992 па 2019 год — галоўным рэдактарам. Цяпер працуе тут жа карэспандэнтам.

Аўтар трох кніг прозы і дзвюх — публіцыстыкі.

Вера вярталася са школы ў прыўзнятым настроі. Сёння ў яе дзённіку з'явіліся яшчэ дзве круглабокія пяцёркі, адна нават з тлустым «плюсам»!

Па рускай мове яна адна з класа напісала дыктант без памылак. А сачыненне паводле рамана Івана Мележа «Людзі на балоце» Алена Аляксееўна нават прачытала перад усім класам. І сказала, што за час яе работы ўпершыню бацьчы такія дарослыя, такія глыбокія і мудрыя разважанні школьніцы пра жыццё і пра каханне. І дадала трохі крыўдныя і разам з тым прыемныя словы пра тое, што калі б гэта было хатняе заданне, калі б не бачыла, як Вера працавала, то не паверыла б, што яна пісала сачыненне сама. І яшчэ гаварыла, што ў дзяўчынкі талент, што яе чакае вялікая будучыня і некалі яны ўсе будуць ганарыцца, што яна вучылася ў іх школе.

Веры было крыху ніякавата слухаць тыя словы пад недаверлівымі позіркамі аднакласнікаў: маўляў, адкуль узяўся талент у гэтай цыбатай Веркі? І разам з тым прыемна. Не тое, каб яна паверыла словам настаўніцы пра сваю вялікую будучыню — якая такая вялікая будучыня можа чакаць яе, дачку простых калгаснікаў? Але яны дадалі ўпэўненасці ў тым, што Вера інтуітыўна адчувала і раней: калі пісаць пра тое, што хвалюе, — а каго не ўсхвалявала б каханне Васіля Дзятліка і Ганны Чарнушкі?! — ды словамі, што ідуць ад сэрца, а не вычытанымі ў падручніку, то твае думкі і пачуцці абавязкова дойдучь да розуму і сэрца іншых.

...Надвор'е спрыяла добраму настрою. Гулівы майскі ветрык, забаўляючыся, прыемна казытаў голюю шыю — блузку яна расшпіліла ажно на тры гузікі. Гарэза здзімаў набок пышны «конскі хвост», які яна раніцай завязала тугой чорнай гумкай, адрэзанай ад старой веласіпеднай камеры. Ён пясчотна развейваў яе густую грыўку, падстрыжаную нядаўна суседкай і сяброўкай Любкай. Мама за грыўку сварылася: «Вось убачыць п'яны бацька, то будзе і табе, і мне». А Веры яна падабалася. Здавалася, што з новай прычоскай яна

выглядае зусім дарослай. Амаль што гарадской — як Ванева нявеста, якую ён прывозіў пазнаёміць з маці на мінулым тыдні. Галінка ўсім спадабалася — простая, не задавастая. У падарунак Веры прывезла кніжку і прыгожую заколку. А маме — квяцістую шарсцяную хустку. Суседкі потым прыбягалі паглядзець на падарункі і гасцінцы, частаваліся гарадскімі цукеркамі і нахвальвалі Ваневу абранніцу і самога Ваню. Веры было прыемна гэта чуць.

У Галінкі такая ж грыўка, толькі светлая, амаль белая. І валасы карацейшыя, да плячэй. Вера вырашыла: калі паедзе вучыцца ў горад, то гэтак жа падстрыжэцца. Прасіла Любку, якая марыла стаць цырульніцай, цяпер адрэзаць валасы, але тая не адважылася і пасля доўгіх угавораў пагадзілася толькі на грыўку. Такая з яе, бязліўкі, і цырульніца выйдзе!

Паедзе вучыцца ў горад... Ці будзе гэта калі-небудзь? Заканчваецца дзясяты клас, і трэба думаць, што рабіць далей. Аднакласнікі наперабой расказваюць, хто куды збіраецца ісці пасля школы. Людка ў педагагічны — там у яе цётка выкладае. Юрку бацька, старшыня калгаса, павязе ў сельгасакадэмію, якую сам заканчваў. Ірка сказала, што пасля школы паедзе да матчынага дзядзькі ў Маскву, той куды-небудзь уладкуе.

А ёй, Веры, куды падацца? Няма ў яе ні дзядзькі, ні цёткі, якія б маглі дапамагчы ўладкавацца. Толькі Ваня... Але ён сам жыве ў інтэрнаце. Калі пажэняцца з Галінкай, то, казаў, здымуць кватэру. Куды ім яшчэ і Вера! Хіба што спыніцца на першым часе, каб не на вакзале начаваць...

На ўсе распыты, куды яна, круглая выдатніца, збіраецца паступаць, Вера адказвала, што пакуль не вырашыла.

Яна і насамрэч не ведала, што будзе рабіць пасля школы. У самых смелых марах, якімі не дзядзілася нават з мамай, думала пра журналістыку. Але туды трэба здаваць замежную мову. Ды нямецкую ў іх выкладала Валянціна Мацвееўна, якая вучыла мову ў Германіі, у фашысцкім канцэнтрацыйным лагерах. Гэтую настаўніцу, худзенькую, у вачах якой назаўжды застылі боль і страх, Вера шкадавала. Але спачуванне яе цяжкаму лёсу ведаў вучням не прыбаўляла. Урокі зводзіліся да таго, што настаўніца прыносіла тэкст, слоўнікі і прасіла перакласці пару абзацаў, хоць бы прыблізна. Вера падазрвала, што дакладна не пераказала б і сама Валянціна Мацвееўна. Дзяўчынка шчыра старалася разабрацца, што значаць незнаёмыя словы і артыклі, гартала слоўнікі, пыталася ў настаўніцы, але амаль заўсёды чула ў адказ: «Гэта няважна. Сутнасць зразумела? Вось і малайчынка! Пяцёрка табе». А хлопцы, калі надвор'е было дрэнным, гулялі ў карты за апошняй партай і напрыканцы ўрока, не хаваючыся, спісвалі ў яе пераклад. А калі было сонечна, адзін за другім прасіліся выйсці і да канца ўрока не вярталіся. Калі не дазвалялі, пакідалі клас без дазволу — Валянціна Мацвееўна потым моўчкі стаяла ля акна, назіраючы, як яе вучні на школьным двары ганяюць мяч, і ціхенька плакала.

Не, на факультэт журналістыкі Веры не паступіць, нават калі закончыць школу з залатым медалём, што ёй хорам прарочылі настаўнікі. Яна крытычна ацэньвала вартасць сваіх «круглых пяцёрак», асабліва па нямецкай мове, і разумела, што на сур'ёзным экзамене ды пры такім конкурсе, які звычайна бывае на журфаку, яна пасыплецца. Яшчэ і чырванець давядзецца, калі не зможа пацвердзіць адзнаку ў атэстаце.

А вось у педагагічны можна было б паспрабаваць. На беларускую мову і літаратуру. І потым яна расказвала б дзецям пра Бандароўну, Сымона-Музыку, Андрэя Лабановіча гэтак жа ўзнёсла, як ім — Алена Аляксеўна. І вучыла б іх выказваць свае думкі ў сачыненнях. І пісаць без памылак...

Вось толькі мама... Што будзе з мамай, калі Вера паедзе вучыцца, хай сабе нават не ў Мінск, а ў Гомель? Хто дапаможа ёй на ферме? Хто абароніць ад п'янага бацькі?

Заўсёды, калі Вера думала пра тое, як будзе вучыцца ў інстытуце, сядзець на лекцыях, хадзіць у белых басаножках па гарадскіх праспектах, якую зробіць стрыжку і купіць блузку, наступная думка — а як жа мама? — варочала яе на ферму. Да 40-кілаграмовых бітонаў, якія маме давядзецца цягаць на малочную адной. Да каровы Зоркі, якая не прызнавала цудаў механізацыі і яе па-ранейшаму даілі ўручную, папярэдне пашаптаўшы на вушка розныя пшачотнасці і скарміўшы акрайчык хлеба, — тады яна стаяла спакойна і аддавала ўсё малако, да кропелькі, цэлае вядро. Да вечна забітага гноем транспарцёра і цяжэнных глыб мерзлага сіласу, які зімой тройчы на дзень трэба было разнесці па кармушках.

Як маці адна, без Верынай дапамогі, справіцца? І хоць матуля засяды паўтарала: «Вучыся, едзь у горад, мо хоць ты з гэтага пекла вырвешся, што лепшае пабачыш», дачка ўсё не магла вырашыць, якая шаля вагаў пераважае: яе дзіцячая мара ці маміна гаротнае жыццё, якое Вера, пакуль была побач, як магла і ўмела, старалася аблегчыць.

Што дома зноў калатнеча, Вера зразумела, як толькі падышла да падворка. Праз расчыненыя вокны чулася брыдка лаянка бацькі і матчына плач. Раптам завінела разбітае шкло, мама закрычала і змоўкла. Вера кінула партфель у сенцах і рыўком расчыніла дзверы.

Мама, закаціўшы вочы, асядала на падлогу каля грубкі, з валасоў яе дажджом сыпаліся шклянныя асколкі і сцякала смярдзючая вадкасць. Бацька навісаў над ёй, сціскаючы ў руках рыльца пабітай бутэлькі.

Вера схпіла са стала тонкі ножык, якім яны абіралі бульбу, і кінулася да бацькі:

— Гад! Што ты зрабіў з мамай? Я прырэжу цябе, сволач!

Ён выпрастаўся, адкінуў убок рэшткі бутэлькі і лёгка адвёў яе руку.

— Надумаеш прырэзаць, то нож добры вазьмі. А гэтым і жабу не заколеш, — крыва ўсміхнуўся той.

Злёгка пхнуў нагой маму:

— Нічога з гэтай курвай не станецца... Во, ужо варушыцца. Вы, гадаўкі, жывучыя. Павучыў трохі, каб памятала, хто ў доме гаспадар. А то ўжо абарзелі абедзве...

Бацька, важка грукаючы бруднымі кірзавымі ботамі, гучна ляпнуў дзвярыма і выйшаў з хаты.

Вера кінулася да маці.

— Мама, мамачка, што ён зрабіў?

Алена расплюшчыла вочы і паспрабавала ўзняцца. Сукенка на ёй была мокрым і смярдзела самагонкай.

Вера дапамагла маці ўстаць на ногі.

— Што на гэты раз? Чым ты яму зноў не дагадзіла? — спытала, усадзіўшы на яе на крэсла.

— Гарэлкі не дала ў тую хвіліну, як загадаў, — вінавата ўсміхнулася маці. — Не было ў хаце. Пабегла да бабы Вулляны пазычыць. Мо і забавілася крыху: пакуль тая наліла, мяне паўшчувала, што здэкі трываю... Прынесла, падала — а ён той пляшкай мне па галаве... Добра, што каля грубкі стаяла, на кут кафлі бутэлька трапіла і пабілася. Інакш, мусіць, капцы мне былі б... А так толькі шклом абсыпала і гарэлкай заліла. Але напужалася моцна. Ад страху, пэўна, і прытомнасць страціла. Яшчэ і цябе напалохала...

Вера ўважліва агледзела матчыну галаву. Збоку ўздзьмуўся гузак — не ўсё, мусіць, узяла на сябе грубка. «А калі б мама стаяла пасярэдзіне пакоя, калі б кафля не прыняла на сябе асноўны ўдар?» — падумала Вера са страхам.

Дачка распуціла матчыны доўгія тоўстыя косы, якія тая, каб муж не раўнаваў, збірала ў старэчую гульку. Стала расчэсваць іх густым грэбенем.

На падлогу пасыпаліся дробныя кавалачкі шкла, якія забыталіся ў валасах. Яны блішчэлі ў сонечным святле, што шчодра залівала хату, нібы брыльянцікі. «Гэта было б вельмі прыгожа, каб не было так страшна», — падумала Вера, вычэсваючы з маміных валасоў шкло. Калі яно перастала сыпацца, спляла мокрыя яшчэ валасы ў тоўстую касу, выклала вакол галавы каронай.

Мама паглядзела ў люстэрка, усміхнулася:

— Некалі ў дзявоцтве я таксама так рабіла...

Вера падмяла хату, пераапанула маці ў сухое, паклала яе на ложка, накрыла цёплай коўдрай. Запарыла гарбаты з мятай, падала.

— Адпачні, — пяшчотна паглядзіла матулю па галаве. — Супакойся...

— Дык адпачыла ўжо! — памкнулася ўстаць Алена. — Разлеглася тут, як пані, калі столькі работы...

— Паробіцца ўсё! — рашуча прыпыніла яе памкненне дачка. — Я дапамагу.

— Табе ўрокі рабіць трэба, — слаба запырэчыла маці.

— Нічога, паспею, — адмахнулася дачка. — Ты мне іншае скажы, мама. Даўно хацела спытаць. Як сталася, што ты за бацьку замуж пайшла? Ці не бачыла, які ён?

— Ну вось, не пайша б, то і не было б цяпер у мяне цябе, адзінай маёй уцехі, памочніцы і абаронцы, — усміхнулася Алена і прытуліла дачку.

Вера вызвалілася з абдымкаў.

— Пайшла б за каго талковага, то і абараняць не трэба было б! І дапамагаць было б каму. Вунь дзядзька Барыс — і сваю работу паробіць, і свінням замяшае ды аднясе, а як цётка Насця прыхварэе, то і бліноў напячэ, яшчэ і яе накорміць. А ў нас усё на твае рукі — і дровы, і сена, і гаспадарка, і ферма. Ды яшчэ і яму навары ды падай кожны раз свежае ды смачнае. А ён спіць да абеду, а затым галівудзіць з сябрукамі да поўначы. А ты абслугоўваеш іх, як парабчанка, — падай, прыбярэ, аднясі... Што табе ісці на ранішнюю дойку, не спаўшы, то хіба яму да таго?

Алена слухала дачку, і слёзы міжволі каціліся з вачэй. Усё так, усё праўда: і пра дровы, і пра бяссонныя ночы... Але яна ніколі не задумвалася, што можна жыць так, як Насця Барысіха ці баба Вульяна: каб усё разам, дружна, каб муж папераду, а жонка — за ім...

— Няўжо ты кахала яго, мама? Няўжо такога можна кахаць? За што? — дапытвалася Вера.

— Діцятка, хіба ж кахаюць за нешта? — сумна ўсміхнулася маці. — Каханне — гэта... Як табе растлумачыць? Калі для цябе нікога, акрамя гэтага чалавека, не існуе. Ён парэжа палец, а табе баліць. Ён толькі падумаў, а ты ўжо ведаеш, пра што. Гэта калі ўсе думкі, кожную хвіліначку, — толькі пра яго. — Падумаўшы, дадала: — Не, бацьку твайго я ніколі не кахала. — І Алена задуменна падагульніла: — І ўвогуле я ў жыцці кахала толькі аднаго чалавека...

— Каго? — акругліла вочы Вера, адчуваючы, што зараз пачуе вялікую таямніцу.

Твар маці асвятліла яскравая пяшчотная ўмешка, нібы яна аднекуль з донца душы дастала схаваны ад чужых вачэй праменьчык шчасця.

— Іванавага бацьку, — адказала, трохі падумаўшы.

— А хто ён быў? Які? Такі ж прыгожы, як Ваня? І чаму вы не разам? — засыпала дачка пытаннямі. І ўмольна склала рукі: — Раскажы, мамачка! Ну калі ласачка...

— Ох, донечка, доўга раскажыць давядзецца, — уздыхнула маці. — Дый цяжка ўспамінаць... Але калі ты так просіш...

Вера прылегла побач з маці, абняла яе, прытулілася. Алена стала пяшчотна гладзіць дачушку па галаве, углядаючыся некуды ў нябачную далячынь. Нарэшце загаварыла:

— Пасля вайны цяжка мы жылі. Бацьку забілі. У маці на руках пяцёра. Я — другая. Старэйшая, Маня, завербавалася і з'ехала з сяла. А мне трэба было маці дапамагаць. На ферму цялятніцай пайшла ў пятнаццаць гадоў. Абуць-апрануць няма чаго. Ірваныя пасталы людзі на сметнік павыкідваюць, а мы падбіраем: у нас і такіх няма. Спадніцай з даматканага палатна сорам неяк прыкрыеш, а ногі голыя. Першая пасляваенная зіма снежнай выдалася, марознай. Цягну з кармакухні на цялятнік два цяжэнныя вядры з пойлам. Снегу па пояс. Адно вядро перастаўлю, па другое вяртаюся... Дахаты прыйду, на печ залезу — замерзлыя ногі ад цяпла пазаходзяцца. Плачу — ад болю, ад жалю да сваёй долі... Нагараваліся. Працавалі за працадні, увосень паўмеха жыта дадуць — жыві, як хочаш.

А ў суседняй вёсцы, у Паддонным, быў не калгас, як у нас, а саўгас. Такая ж ферма, тая ж цяжкая праца, але за работу грошы плацілі. Хоць і мізэрныя капейкі, ды ўсё ж не пустыя палачкі. Папрасіліся мы з сяброўкай туды даяркамі. Паглядзелі, што маладыя, дужыя, спрытныя, і ўзялі.

Па першым часе я ўсю зарплату маці аддавала: ёй жа меншых падымаць трэба. Сабе толькі пару рублёў пакідала, каб за кватэру заплаціць ды хлеба купіць, малака можна было і на ферме напіцца. А потым гаспадыня, у якой мы з сяброўкай куток здымалі, паўшчувала. «Ты ж, — кажа, — маладая, апаніся па-людску, што ходзіш у рваніне?» Я паслухалася. Купіла сукенку, хустку, панчохі, чаравікі. Прыбралася! Ужо можна было і ў клуб на танцы схадзіць. Раней саромелася: спадніца з даматканага палатна, альховай карой фарбаваная, кофта з таго ж палатна, толькі някрашанага... На танцах я і ўбачыла Івана...

— Ванінага бацьку таксама Іванам звалі? — ускінула броўкі Вера.

— А як жа інакш? Я ж табе кажу: калі любіш, то нічога і нікога больш не існуе. Ні людзей, ні імёнаў...

Я і раней яго бачыла. Кароў саўгасных ён пасвіў. Нічога асаблівага: невысокі, дробненькі, што той верабейчык. Таксама бедната: штаны латаныя-пералатаныя, пінжачык абцёрханы, велікаваты, пэўна ж, з чужога пяча...

А тады, у клубе, ён мяне на танец запрасіў. Упершыню ў жыцці нехта на мяне глянуў, за руку ўзяў, у круг вывеў. А пасля і дахаты праводзіў. Каля веснічак колькі часу пастаялі. Расказаў, што з суседняга сяла. Сіраціна: маці памерла, калі ён маленькім быў, Іван яе не памятаў. Бацька з вайны не прыйшоў. Усяго і радні ў яго, што дзядзька, бацькаў брат, які тут брыгадзірам працуе. Паслухала я — і такі жаль сэрца агарнуў... Ён яшчэ большы бядак, чым я. У мяне ж маці ёсць, брат, сёстры. А ён адзін, як былінка на ветры... І адразу падаўся мне такім мілым, такім прыгожым... Захацелася прылашчыць, пашкадаваць.

З таго вечара стаў ён прыходзіць да мяне.

— На спатканне? — гулліва спытала Вера.

— Ой, якія там спатканні! — адмахнулася маці. — Ён ад святання да змяркання находзіцца за каровамі, ледзь ногі прыцягне. Я, тры разы за дзень дваццаць галоў падаіўшы, рук не чую. Сядзім на лавачцы, дрэмлем адно ў аднаго на плячы...

Ды неяк пайшлі да ручая салаўёў паслухаць. Надта ж яны заліваліся ў тую вясну, проста слоў не чуваць за іх пошчакам ды пералівамі. А нам і гаварыць не хацелася — цалаваліся. А затым укуліліся ў копку свежаскошанай травы, водарнай, аж галава кружылася...

Прызнаюся табе, дзіцятка, як перад Богам: пабылі мы з ім. Адзін разочак толькі пабылі ў тую салаўіную ноч. Дамовіліся, што заўтра ж пойдзем у сельсавет і запішамся. Ды нешта не пусціла. І потым усё дня не маглі падабраць: то ён на пашы, то мяне дзяджурнай па ферме паставяць — не вырвацца.

Зміцер Цехановіч

Я —

толькі човен

Вершы

Цехановіч Зміцер
(*Дзмітрый Георгіевіч*) нарадзіўся 29 красавіка 1969 года ў Мінску. Скончыў Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт. Працуе ў фінансавай сферы. Друкаваўся ў рэспубліканскай перыёдыцы.

* * *

Валун,
прыпарушаны снегам,
магнітам прыцягвае позірк.

Ягоны здабытак —
халодны адбітак
і роздум людзей караткавы...

Валун
прыпарушаны снегам —
прыпынак галодных птахай.
Сваім першародным грэхам
і магмаю быў,
і лавай.

Сваім скамянелым векам
і лаваю быў,
і плахай.

Восень

Сухое лісце
ў асеннім руху
наканавана
шкрабе
па бруку.

Грубее зімна
у зямлі
карэнне,
адчуўшы сокаў
супакаенне.

Яцвяжка

Старая яцвяжка
свой век дажывае
ў пінскай кватэры.
Гадочкаў пад дзесяць,
як не замыкае
стамлёныя дзверы.

Па хлеб з малаком,
на святы — віном
выходзіць з кіёчкам.
І дзеліць той хлеб
у сябе пад вакном
з маладым галубочкам.

Буркуе той голуб,
і падаюць долу
крошкі бязважка.
Ад успамінаў
кружыцца голаў
старое яцвяжкі.

Час размарыўся,
стаіць
з'езджанай калымажкай.
На валун прысела спачыць —
Яцвяжка!

Радзіма

Мера
маёй
любаві.
Мера
маёй
тугі.
Рака,
дзе я — толькі човен,
што бачыць
свае
берагі.

Хведар Гурыновіч

*Пяшчотны
нясок
успамінаў*

Гурыновіч Хведар Хведаравіч нарадзіўся 14 верасня 1950 года ў вёсцы Крывічы на Салігоршчыне. Скончыў факультэт журналістыкі БДУ. Амаль 30 гадоў працаваў у газеце беларускіх шахцёраў «Калійшчык Салігорска» карэспандэнтам, адказным сакратаром, рэдактарам. Аўтар больш чым трох дзясяткаў кніг паэзіі і прозы як на беларускай, так і на рускай мове. Сем з іх адрасаваны юнаму чытачу. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Янкі Маўра і Нацыянальнай літаратурнай прэміі. Заслужаны ветэран працы ААТ «Беларуськалій», ганаровы грамадзянін Салігорскага раёна, ганаровы член Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў.

* * *

Даўно на пераносі акуллары, і ўсё, што засталося ўва мне з дзяцінства, з гадзімі бачу больш яскрава, хоць і больш пакутліва. І ў думках імкнуся туды, дзе над хатай кружляе бусел, што прынёс ужо трох братоў. Вінавата глядзіць тата на маму: яна ж так хацела дачушку! Але зноў хлапчук — ружаваты, мокранькі, з рэдзенькім валосейкам.

Мне дзесяць, і разумею, аб чым шэпчуцца бацькі, мяне скаланае скрыпучы ложкак, што, магчыма, шукае чацвёртага брата. Захутваюся ў коўдру з вушамі. Зноў давядзецца гайдаць калыску, а брат будзе жаласна хныкаць, покуль не прыйдзе маці, і буду ненавідзецц яго нат у сне...

Амаль перасохла рачулка малалецтва, мала чаго з валасоў засталося на галаве, усё часцей набягаюць на вочы слёзы, і малодшаму ўжо больш за паўстагоддзя...

Прыходзь у госці, мой нежаданы братка!

* * *

Поле было голым, з-за чаго беразак здаваўся намнога вышэйшым. Яшчэ нядаўна ў ім цвілі званкі з выразлівымі ліловымі вачамі і гудзелі чарналобыя плюшавыя чмялі. А лецейка ўжо стаяла ў стагах, і лугавымі апенькамі пахлі ўтравелья берагі канаў. З кожным днём весялелі брусніцы і ружавашчока ўсміхаліся, палыхаючы сухі ліст халодным агнём. З бярозавых вяршынь, што залацелі трывожна, налятаў яршысты вецер і, спусціўшыся па голлі, з шумам варушыў пахкі верас.

Хоць сонца здавалася спякотна-чырвоным, як распалавінены кавун, а Ле-савік прынёс ужо асенні сум. Толькі ж сэнс зусім не ў гэтым — сэнс у тым, што думкі разгублена перамяшаліся са стойкай сумотай, як быццам песціў адну і тую ж думку з прыродай, і яна збліжала нас.

Яно й сапраўды: і шум бяроз, і струхлелы пень, і заштрыхаваны смугой луг, і мой пенсійны ўзрост — усё прадказвала блізкую восень.

* * *

У боты залез ранішні туман і запаў у іх — цягучы і густы. Шырэюць скразнякі, часцяць дажджы, апусцелы лес агучаны дзятлавым барабанам. Але, верачы ў грыбное шчасце, швэндаюцца па бары грыбнікі. Гонячы айсбергі аблокаў, вісне небасхіл — сонны і цяжкі. Пад верхавым ветрам дрыжаць пашчэрбленыя хваіны, і, быццам шпількі з дзівочай касы, ляціць пад ногі сухая ігліца. Імжыць, грыбоў ніякіх — акрамя ваўнянак у спаднічках з лёгкай аборкай.

І раптам над палянай паўстане сонца, на хвіліну праясніцца, і паветра пры-відна запахне вясной, быццам вернецца далёкая маладосць.

* * *

Упэўнена і роўна палае касцёр. Вольхі занавесілі бераг фіранкай барвовых поцемак. Контур пустыннага возера абведзены, як пад лякала, і плацінавай мясяцовай пласцінай вада абмывае ўзбярэжжа. Затоку з поўначы прымарозіла крыху, і дуб, наблізіўшыся да азерца, шукае пераправу. Адзеты ў браню, шчоўкае жалудамі, нібы кулямі, ад чаго вада звонка булькае, пры гэтым не рушачы цішу.

А цішыня і сапраўды стаіць непакіснай сцяной, і ўся прырода здаецца безганнай.

* * *

Ну і шанце ж Валодзю! Не бывае выхаднога, каб без зайца з палявання вярнуўся. Вось і сёння з яго рукзака тырчаць шырокія заечыя лапы.

Аднак і перакусіць пара. Прынеслі латку саломы, расселіся наўкруг цяпельца. А тут Валодзеў заплечнік у Сяргея пад бокам. Той вазмі дый піхні яго локцем. Што гэта? Рукзак амаль бязважкі!

— А заяц? Ану, развязавай!

Вывалаклі за лапы трафей, абмацалі і зайшліся з рогату.

— Не шарак, а лялька саламяная! — поўзаў са смеху Сяргей.

А Іван так падфутболіў чучала, што яно пераляцела цераз касцёр, і з распоратага жывата пасыпалася саламяная пацяруха.

* * *

Шмат вады сплыло з дзіцячай пары. Прагна высмактала, выцягнула меліярацыя азерцы і балацявіны ўрочышча Рэчкі. Не стала ні Чароту, ні Белай Гары, з якой весела ляцелі праз зімы нашы драўляныя санкі. Чысцюткі кварцавыя пясок самазвалы вывезлі на будаўніцтва шахцёрскага горада.

Відавочна, і сцены бетоннай кватэры атынкаваныя растворам з крывіцкага пяску, бо часам ахінае такая журбота і безвыходнасць, што хочацца ўпасці ніцма і раўці. Гэта б'юць у набат памяці крыштальныя крыніцы дзяцінства, звініць, перасыпаецца з далоні на далонь пяшчотны пясок успамінаў.

* * *

Мароз стаяў не надта моцны, але сухі, што арэхі на печы. Ён улітаваў у шкло лужын завіткі качынага пер'я. Хіжа ўспучаная ветрам, загрубела бяроза ў зрадзелым лямцы. Тонкае вецце сінхронна выгіналася спружынамі, а над ім ускудлачана кружлялі вароны, і ў хісткім птушыным пырханні было штосьці ад канатаходцаў. Хмурных і безабаронных, іх змятаў шалёны вецер, а птушкі зноў і зноў чапляліся за голле, каб пакарыць вярхушку.

Але ў варонінага карабкання не было ніякіх шанцаў, і бяроза здэкліва памахвала ім шапкай непрыступнай вяршыні.

* * *

Сабака быў да чаго ўжо культурным: ён спыняў бег і, каб не апаганіць першаснежжа, падымаў лапу над іржавай сметніцай. А снег быў чысты, святочны, светлы — як нядзелька. Нават галкі сядзелі на дрэвах, баючыся ачарніць такую цноту. І радасна думалася, што гэтакім ён будзе ўсю зіму.

Але з абеду людзі пацягнулі ў двор палавікі. Грымелі выбівалкі, мужчыны што ёсць моцы білі дываны. І шэры снег кашляў ад пылу і пакрыўджана чхаў у кулак.

* * *

З вясковага акна бачны агарод: высокая тычка сланечніку са скручанай галавой, познія качаны капусты — сінія, з шырачэзнымі, бы ў індыйскага слана, вушамі; густа пераплеценныя косы морквы. Не цвіценне, не вясна, але гэты малюнак чымсьці шчымліва крануў душу.

У тугі вузел завязаў рыфмы верасень, аблачына атрасла шапаткую імжу. Як воін на пасту, у канцы агарода стаяў клён, на сцяжынцы пад ім ляжалі ліст ля ліста, як радок да радка. І ўспомніліся словы, што прыйшлі ў сне, і цесна стала ў сэрцы пачуццям.

Акуляры, блакнот, ручка — і сумотна, як кроплі па акне, пацёк верш.

* * *

Белая, чорная, сіняя — звонкія фарбы бадзёрай зімовай раніцы. Паднятая пад воблакі, напружна стогне ажурная высакавольтка. Адтуль, з-пад самых правадоў, каменем падае ястраб, што паўдня дзяжурыв у небе, і чародка курапатак веерам рассыпаецца па чароцістым лажку. Позна! Лёгкім выдыхам плыве сярэбрана-попельны пух, і драпежнік, разняўшы драцяныя кіпцюры, прагна раздзёўбае здабычу. Стыне засмучоны чарот.

Белая, чорная, сіняя — глухія фарбы жажлівага зімовага дня.

* * *

Апошні летні дзянёк. Не нырцаваць ужо з крутога берага — нават сэрца заныла. На пяску залацістыя восы і слюдзяныя крыльцы засохлых стракоз. У ржавых набірках на падсочаных хвоях карамеллю загусцела жывіца. Белая воблачка, быццам лебедзь, плыве і захрасае ў ігольчатых кронах. Пад роснай цяжкасцю гайдаюцца ліловыя званочки. З іх пабяжых раструбаў на сшэрхлую паляну ледзь чутна льецца сумная музыка. На віхлястай сцежцы ружовыя плямы — сляды сонца, якое паступова астывае.

* * *

Калі ўважліва ўслухацца ў майскі дзень, то чуваць, як на бярозах лопаюцца пупышкі, выпускаючы новенькае светла-зялёнае лісце. Шкада, што гараджане не заўважаюць яго ці не хочуць заўважаць. А зеляніна між тым ужо ўладарыць над ружовасцю галінак. Дворык стаў прынаднам, і здаецца, што крыху пазелянелі нават белыя аблокi.

З'яўленне першай лістоты — сапраўднае свята, і дзіўлюся з людзей, якія лічаць тое дробяззю.

* * *

На старых кладах — невыносны сквар. Тужліва і маркотна, не зварухнецца ні адна галіна на старажытных парэпаных хвоях у два абхваты. Яны свяшчэнныя — што храмы. На каменныя пліты і на сучасны мрамур льецца магма прамення. Сам-насам з журботай тут часам карысна пахадзіць сярод надмагілляў, паслухаць, як каркае ў вершаліне крумкач са скрыпучым крылом, напамінаючы аб тленнасці жыцця. І пакуль будзе гарэць свечка, светла падумаць пра тых, з кім весяліўся і сумаваў, дзяліў вясковы побыт.

Раптам набяжыць лёгкі ветрык, і па небе паплывуць белыя воблакi, як іх пакорлівыя душы.

* * *

Волакам цягне імжу змрочны ранак. Неба завалена аблокамі, як копамі абмалочаны клін. Гразевай жыжкаю хлюпаюць падэшвы ў ірванай каляі, і па плашчыку вада сцякае за халявы ботаў. За палі, за лясы з'ехала рыжае сонца. Без спрыту ды без вопыту не раскласці агню. Хаваючыся ад дажджу, светла-бэжавы матылёк юркнуў пад мой капюшон.

* * *

З кожным днём лета ўсё больш старыцца, даўжэй спіць ранкам, нібы баіцца, прачнуўшыся з дасвеццем, забытацца ў волкім тумане. Як галовы аднагодкаў, лысеюць выпаленыя сонцам узвышшы, радзеюць птушыныя галасы, а з гушчыні бярозавай лістоты прасвечваецца першая залатая пасмачка.

Таццяна Барысюк

*Каханне
як карма*

Вершы

Барысюк Таццяна Пятроўна
 нарадзілася 18 кастрычніка 1971 года ў Мінску. Пасля сярэдняй школы № 149 і Мінскага педвучылішча № 1 скончыла філфак БДУ (1995) і аспірантуру Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі (2001), навуковым супрацоўнікам якога з'яўляецца цяпер. Аўтар паэтычнай кнігі «Аўтапартрэт» (2002) і шматлікіх літаратурна-крытычных і літаратуразнаўчых публікацый.

* * *

Парой здаецца ўсё не так
 і пратэстуе падсвядомасць:
 кіруюць светам пустата
 і невядомасць.

Здаецца, трэба ён, мужчына,
 а сэрца чуе небяспеку,
 якуюсь важную прычыну
 закрэсліць прагу чалавека.

Спаю на вогнішчы свой верш.
 Агонь узрадуецца суму.
 Скажы, навошта ты жывеш? —
 Каб да цябе ляцелі думы.

Ці зможаш выбраць ты мяне,
 ці пабяжыш да многіх іншых?
 Мінеш, а можа, не мінеш.
 Ды толькі вецер вые-свішча...

Рай і пекла

У пекле помню пра рай.
 У раі помню пра пекла.
 Каханы, мяне выбірай.
 Ці думаеш, іншыя лепей?

Усе мы праходзім жыццё.
Усе мы прадстанем прад Богам.
Забуду сваё пачуццё.
Набуду свабоду і годнасць.

Пакуль жа — адчай, безвыходнасць...

18 кастрычніка

Здавалася б: дождж — драбніца!
Але кайф — пад парасонам
з каханым вачамі злучыцца,
святло ліхтарнае — сонмам...

Прайсці па вулцы бязлюднай
на мокры пусты прыпынак.
Прыемна паўсюдна — з любым,
схавацца ў ягоных абдымках.

Імгненні бязгрэшнага шчасця
адлічваць узрушаным сэрцам.
Прасторавы-часавы панцыр
прабіць, каб ізноўку сустрэцца.

Калісьці.
Чамусьці.
Нарэшце...

Расправіць крылы

(залатое сячэнне перавернутае)

Зіма. І ў рыфму: «А няма
яго з табой. А ты хацела!»
Пакажа «the end» сінема
і, стомленае, спацьме цела.
Пабачу сон, дзе нас няма,
Дзе зімавея сцэле снежна.
Дзе я адна, дзе я сама
ў адчаі, толькі іншым смешна.

Я адпушчу цябе. Ідзі.
І не вяртайся: шлях закрыты.
А сэрца ў рэбрах між ільдзін
на волю рвецца пуці зрынуць,
расправіць крылы.

Ала Клемянок

Слабада

Апавяданне

Клемянок Ала Леанідаўна нарадзілася 6 кастрычніка 1961 года ў Маладзечне. Скончыла факультэт журналістыкі БДУ (1985). Працавала карэспандэнтам у шматтыражнай газеце «Приборостроитель», рэдактарам гарадской газеты «Наш дзень» (Маладзечна), загадчыкам аддзела культуры смаргонскай раённай газеты «Светлы шлях», кіраўніком літаратурна-драматычнай часткі Мінскага абласнога драмтэатра. Аўтар зборнікаў паэзіі «Яны не ведалі мяне», «Бывай, Альба Рутэнія», «Рэфлексіі», «Не пускайце ў сэрца адзіноту» і інш. Лаўрэат Гродзенскай абласной прэміі рукапісаў імя Цёткі (Алаізы Пашкевіч).

Мае сны нібы сыходзілі з палотнаў Анры ле Сіданэ — такія ж настальгічна-магічныя, вільготна-распывістыя, імпрэсіўна-сімвалічныя, глейкія і зыбікія, нібы перанасычаныя густымі пахамі. Не кажыце, што сны, як і карціны, не маюць пахаў, што можна ўнюхаць пах фарбы, аліфы і растваральніку, але толькі не водар намалёваных кветак. Маўляў, намалёванае толькі для зроку забава. Але ж наша вадкасць, тлустая і перанасычаная нейронамі вадкасць пад чарапной каробкай, здольная нагадаць нам пахі нават у сне. Адзінага погляду на карціну Анры ле Сіданэ хопіць, каб глыбока ў пазухах носа абудзілася асацыятыўная памяць пахаў то мядова-рамонкавых, то марозна-азонавых, то чаромхава-бэзавых. Рэпрадукцыя карціны Сіданэ «Поўня над Этапль» шмат часу вісела над маім дзіцячым ложкам. Не памятаю, адкуль яна ўзялася. Але добра памятаю асацыяцыі, што ўзнікалі кожны раз, калі разглядала сціплы рачны пейзаж. Галоўная асацыяцыя — духмянасць ранішняй ракі. Раніцай рака пахне зусім не так, як удзень ці ўвечары. Гэта пах чыстага паветра з ледзь адчувальным дамешкам водару лубіну і рыбнай лускі, аэру і хвоі.

Рака Вялля, татава радзіма — вёска Слабада і навакольныя лясы сняцца мне ўсё радзей. Але асобныя сны так уеліся ў памяць, што іншы раз і сама не ведаю, ці гэта быў сон, ці мае фантазіі, ці ўсё адбывалася наяве...

Сон першы. Трыпутнік

Рэха адгаласіла дзікім крыкам Алены, адмітусілася па бары, адплёскалася на хвалях Вялі, асіпла і патанула ў дрыгве зарыбчанскіх балот. Толькі ледзь чутна ўздыхалі гаёўкі ў зялёных шатах бяроз ды парыпвала ржавымі ланцугамі лодак жалезная баба. Яны не паказваліся сёння на вочы сіраце, нібы адчувалі сваю віну. Толькі барадаты Баслык з поўным кашом нейкіх зёлак, карэньчыкаў, ягад стаяў над дзяўчынай, якая, знямогшыся ад крыку, магла адно — сіпла

стагнаць: «Мамка, матулечка, як жа я цяпер адна... зусім адна? Чаму ж ты мяне пакінула?» Баслык ведаў, што яго пляменніцу Ганну можна было ўратаваць, і не быў бы лёс Аленкі такі гаротны, але не засталася добрых лекараў у гэтых мясцінах. А ён, што мог ён цяпер?! Толькі назіраць праз фіранку з паралельнага свету за тым, як бездапаможна страчаюць веды і вопыт яго нашчадкі, як тыкаюцца, бы сляпыя кацяняты, у кнігу жыцця, апякаючы насы.

Я бачыла, як Аленка павольна ідзе дахаты, прыхапіўшы баслыкоўскі кошык з зёлкамі. Хацелася пабегчы следам, але ногі сталі нібы чыгунныя. А сам Баслык свідраваў мяне поглядам чорных вачэй і паўтараў: «Не час, не час, не час...»

З хаты выбеглі тры хлопчыкі. Адзін з іх дакладна мой тата. Колькі яму тут? Гадкоў сем? На ім кашуля-касаваротка, як на сямейнай фотакартачцы, дзе мая бабуля Алена трымае маленькага Мішку, а мой тата стаіць побач з дзядулем Антонам. Тры хлопчыкі бягуць да Алены, забіраюць кошык, пачынаюць, смеючыся, раскідваць зёлкі. Алена моўчкі іх збірае і нясе ў хату.

Мне вельмі карціць зайсці следам. Але я зноў чую голас Баслыка: «Не час». Спыняюся ля акна, упіраюся лбом у халодную шыбу, імкнучыся разгледзець, што там робіць з зёлкамі бабуля. Але за шыбай нікога няма. Толькі звычайны сціплы інтэр'ер вясковай хаты пачатку 70-х мінулага стагоддзя, якой запомніла яе асабіста. Вялікая руская печ, побач вядро вады на ланцугу, прымацаваным да столі. Злева вялікі стол, пакрыты шэрым дамацканым абрусам, лава ля акна, услончык каля дзвярэй. На гэты услончык я, малая, залазіла, каб дастаць з цвіка ключ ад замка на лодцы. Калі вельмі хацелася пакатацца па Вялі, здымала ключ і бегла да таты з патрабаваннем выканаць мой дзіцячы капрыз.

Нехта кладзе мне на плячо цяжкую цёплую далонь. Не азіраюся. Ведаю, што гэта Баслык. Гэты ахоўнік нашага роду заўжды побач: і ў сне, і наяве. Вінавата гляджу пад ногі і выразна бачу малады трыпутнік. Гэта трава, нібы дываном, пакрыла ўвесь двор ля бабулінай хаты. Трыпутнікавы дыванок паўзе па схіле ажно да ракі і знікае ў Вялі. Ірву пляскатыя, цёмна-зялёныя лісты. Хочацца назапасіць іх чым больш. Але яны ператвараюцца ў маіх руках у кудзелю, і я пачынаю шукаць калаўрот, каб спрасці кужаль. Аднекуль здалёк чую бабулін голас: «Вялля ўзнялася, выйшла з берагоў, затапіла вёску і клады. А там жа мае мамачка і татачка. Куды ж мне цяпер падацца?»

Прачынаюся ў стане трывогі і паступова вяртаюся ў рэальнасць. Урыўкі сну яшчэ валодаюць розумам, голас бабулі, здаецца, яшчэ гучыць пад столлю майго пакоя. Хутка сюжэт сатрэцца, але застануцца вобразы. А галоўны — трыпутнік. Гэта падказка. Гэта тыя зёлкі, якія мне сёння найпатрэбныя. Напружваю памяць, каб згадаць, дзе трава можа расці. Бабуліна Слабада даўно на дне Вілейскага вадасховішча. Там жа магільны маіх прашчураў, і трыпутнікавы дыванкі з панадворкаў. Баслык! Яго постаць прымроілася ўчора каля агароджы храма. Дакладна там расце мая трава.

Пакуль ішла да храма, згледзела: трыпутнік расце амаль паўсюль абапал тратуара. Ён, як той Баслык, заўжды побач. Але назбірала менавіта каля царквы, як самая зацятая прымхлівая язычніца. Частку заліла кіпенем, а большасць лісцейкаў паклала сушыць высока на лядоўні, куды не пранікаюць сонечныя промні. Бабуля сушыла свае зёлкі заўжды на гарышчы. Мне падабалася туды лазіць яшчэ і з-за духмяных пахаў, што сыходзілі ад святаянніку, рамонкаў, валошак, ліпы.

Трыпутнікавая гарбата не мае асаблівага паху. Ды й смакам не вылучаецца нейкім спецыфічным. Але я ўпэўнена, што хвароба мяне пакіне. І што сустрэцца з продкамі я буду пакуль толькі ў сне. Бо, як сказаў Баслык: «Не час».

Алена Міхаленка

*Цёмна
ля Бога...*

Вершы

Міхаленка Алена (Эліна)
Іосіфаўна нарадзілася 19 жніўня 1965 года ў Мінску. Скончыла фізічны факультэт БДУ, абрала педагагічны шлях. Працуе настаўнікам больш за 30 гадоў. Аўтар шматлікіх выданняў для дзяцей, кніг паэзіі і прозы, вершаваных перастварэнняў жыццяў святых, укладальнік некалькіх калектыўных паэтычных зборнікаў. На працягу сямнаццаці гадоў узначальвала духоўна-асветніцкую газету «Воскресение».

Мой край

Мой любы край красой няяркі.
Паўвека праляцела шпарка —
Тут вёсны з зімамі лічу.
Усё, што ў сэрцы я хаваю,
Як пацеркі перабіраю —
Ніводнай страціць не хачу.

Тут вераць, што буслы на крылах
Прыносяць шчасце ў дом і сілы
Пражыць у згодзе цэлы век.
Тут, калі цяжка, талакою
Імкнуцца справіцца з бядою,
Шануюць слова «чалавек».

Улетку спеюць тут суніцы,
На ўзгорках даўнія капліцы
У небны цягнуцца блакіт.
У жніўні ціха жыта шэпча,
Гараць рубінамі парэчкі,
Палае золка аксаміт.

У яркіх вопратках чырвоных
Красуюць восеньскія клёны,
А ліпы ў хустках залатых.
У снежні людзі... снегу просяць,

Як быццам усяго ў іх досыць
Апроч сняжынак тых розных.

А потым ходзяць па сумётах
У кажухах і ў цёпрых ботах
Ды зноўку клікаюць вясну.
Тут люты не такі ўжо люты,
Зямля нібы страсае пугы,
З сябе скідае сівізу.

Ручай пра нешта шчэ спявае,
Ды красавік нам расцілае
Пралесак сініх дываны.
А потым яблынь белаквецень,
Бадай што лепшы цуд у свеце,
Уварвецца ў думкі, справы, сны.

І паляціць пялёсткаў белых,
Такіх танючкіх і нясмелых,
Над Беларуссю снегапад...
Зямля і неба, час рухавы.
Адзіны боль — людскія справы.
Хай судзіць Бог, хто вінават...

Памяці ахвярай Халакосту

— Мамачка, мама, а дзе ўсе яны?
Дзесьці далёка?
Дзе іх надзеі, іх мары і сны?
— У яме глыбокай...
Там яны, сыне. Малы і стары.
Урач і музыка.
Лепшыя ў нашым мястэчку майстры,
Равін і партніха.
— Як гэта, мама? Навошта, за што?
У чым іх правіны?
— Не за правіны. Не знае ніхто
адказаў, мой сыне...
— Мамачка, холадна.
Вецер і снег.
Ноч за парогам....
— Душам іх, сынку,
амаль ужо век
цёпла ля Бога...

Уладзімір Ясеў

*Выкуп
вайкалака*

Апавяданне

Ясеў Уладзімір Віктаравіч нарадзіўся 1 сакавіка 1961 года ў горадзе Быхаве. Скончыў гістарычны факультэт Магілёўскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута (1984), аспірантуру Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1993). Кандыдат палітычных навук (1993). Дацэнт (1997). Працаваў выкладчыкам, метадыстам ва ўстановах адукацыі (1984—1988), асістэнтам (1988—1990), старшым выкладчыкам (1993—1995), дацэнтам (1996—1998), дэканам факультэта замежных моў (1998—2008), прарэктарам (2008—2020) установы адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова». Аўтар кніг паэзіі «Паловы дыні» (2016), «Времяворот» (2018). Выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь (2013).

Здарылася гэтая прыгода падчас Пасольства ў Масковію воляй яго вялікасці караля Польскага і вялікага князя Літоўскага Жыгімонта. Каралеўскаму пасланніку яго літасці пану Хрызастаму Варуцкаму было даручана правесці складаныя перамовы і паднесці шчодрыйя дары вялікаму князю Маскоўскаму.

Мы выехалі з Вільні праз новую Медніцкую браму і ўжо тыдзень няспешна рушылі ў бок Мсціслава, бо яго літасць меў яшчэ дзяржаўнае даручэнне да старога сябра — палкоўніка Койтана Асінецкага.

Той ліпеньскі дзень быў неспякотны. Жаўрукі маліліся нябеснаму блакіту. Высокая некась схілялася да шырокага тракту. Духмяна пахла мацярдужкай, мёдам і суніцамі. Коні беглі лёгка, колы вазоў, густа змазаныя бярозавым дзёгцем, круціліся весела. Пыл высока ўздымаўся і доўга вісеў за нашымі спінамі.

У велізарных куфрах, аббітых меддзю і жалезам, пабразгвалі чаканеныя збаны, кубкі, падносы галандскіх і гданьскіх майстроў, ардынкі, гарды і цесакі з чэрненымі ручкамі, бераглося ад волкасці і пылу акуратна згорнутае марайскае, валошскае і атаманскае сукно. Але самы дарагі падарунак, атрыманы з рук караля і вялікага князя, пан Хрызастам трымаў пры сабе: у разьбяным куфры чырвонага дрэва захоўваў ён грамату з каралеўскай пячаткай і аксамітавы футарал, у якім кроплямі цмачынай крыві блішчалі два кантаватыя рубіны.

Покуль яго літасць падрэмваў ва ўтульным вазку, крытым тонка выштукаванай цялячай скурай, мы трымаліся побач. З аднаго боку на легканогіх аргамаках ехалі Іванец і Марцінка — зграбныя, плячыстыя дзецюкі ў дарожных кальчугах, з лёгкімі кордамі з кароткай гардай за поясам. З другога боку трэсліся на цягавітых бахматах я і пан Юрайла — наш старшыня і самы дасведчаны з усіх у ваенных справах. Некалі ён ваяваў пры Мсціславе і пад Лопушным. Нават вялікі князь Аляксандр адзначыў яго за мужнасць і адданасць.

Пан Юрайла быў высокі, магутнага целаскладу дзядзька. Са зброі ён аддаваў перавагу цяжкаму малху з выгнутым лязом, якое пашыралася ў бок

вастрыя. Яго асмуглы твар апраўлялі доўгія, светлыя валасы, кранутыя лёгкай сівізнай. Ад левага брыва праз шчаку цягнуўся тонкі белы шнар. Часам здавалася, што ён прыснуў на хадзе, мерна калыхаючыся ў сядле, але яго пільныя бірузовыя вочы насцярожана аглядалі людзей і наваколле з-пад апушчаных павекаў.

Нехта з вознікаў крануў кола лёры і завёў высокім голасам:

На нізінным пакосе —
Слёз крынічны падман,
У русалчыны косы
Сны ўплятае туман.

Сціхлі жаўрукі. Белы пыл апаў на стомлены шлях.

Княства казак і мараў.
Навакол ўсё цямней.
Чалавек ці пачвара
Ў душы нам зазірне?

Працяглы напеў плыў у нерухомым паветры, і мы яшчэ не ведалі, што ён стане нашым прароцтвам і праклёнам.

Апоўдні яго літасць збіраўся спыніцца і адпачыць на ўскрайку Спадскай пушчы, якая ўжо паўставала няроўнай сцяной за недалёкімі ўзгоркамі.

Раптам пан Юрайла пхнуў мяне пад локаць і падняў угару мускулістую руку. Я прыўстаў на страмёнах і прыгледзеўся: над зубчастым краем лесу гойдаліся ўверх і ўніз выродлівыя істоты, бязладна махаючы сваімі велізарнымі, нязграбнымі крыламі.

— Гарцукі сталі на крыло! Ай, будзе ліха!

Пан Юрайла сцебануў каня і паскакаў на перад абызу.

Яго літасць пан Хрызастам ускочыў на ногі і гучным голасам закрычаў яму ўслед:

— Збочвай! Збочвай у найбліжэйшую дуброву!

Зашумелі, загікалі гайдукі, звонка запстрыкалі пугамі сонныя вознікі, заржалі ўстрывожаныя коні. Гудкі вецер зашумеў, зашапацеў у сухой траве, зблытаў конскія грывы, запляскаў плашчамі верхнікаў, закруціў віхуру белага бязважкага пылу. Залева накрыла Гастамыслаўскі тракт, але мы ўжо заязджалі на вузкую лясную дарогу пад шаты стагадовых каржакаватых дубоў.

Наш атрад расцягнуўся. Частка людзей спешылася і, перадаўшы павады коней таварышам, дапамагала перацягваць вазы праз курчы і калдобіны. У дуброве было нязвыкла волка і змрочна. Блакітны мох пабліскаў буйнымі кроплямі расы. Востра пахла прэлым лісцем і грыбамі. Дарога то пашыралася, то выглядала закінутай сцежкай. Пад капытамі коней з храбусценнем трэскаліся апалыя жалуды. Здавалася, што ў густых зарасніках брумелю нехта цяжка варочаецца і натужліва дыхае.

Нечакана пан Юрайла нацягнуў повад, дзецюкі захрысціліся: на тоўстым суку, нізка навіслым над сцежкай, шчэрыла тонкія шчупаковыя зубы вузкагрудая касна. Яе крылы, пакрытыя лускай і пухам, пераліваліся балацянай зелянінай. Загнутыя, вострыя, нібы бритвы, кіпцюры ўпіваліся ў дрэва і крышылі дубовую кару. Касна агледзела нас круглымі каламутнымі вачамі і, расцягваючы тоўстыя вусны, працягнула нізкім грудным голасам:

— Добрая спажыва... Смачная спажыва...

Дзецюкі выхапілі зброю, але касна шумна сарвалася з дрэва і нізка паляцела над заціхлымі ў страху вознікамі, слугамі і шляхцічамі, нібы разважліва абіраючы чарговую ахвяру.

Тым часам у канцы абозу ўзняліся віскі, гырканне і гучны лямант: зграя каснаў раздзірала маладога возніка. Яны схпілі няшчаснага за рукі і за ногі, паднялі і расцягнулі высока над зямлёй. Кіпцюрастыя драпежнікі разарвалі брудную хабу разам са скурай і цягліцамі. Мясістыя вусны пачвар тут жа прысмакталіся да крывацечных ран. Чым больш крычаў і тузаўся вознік, тым больш бязлітасна касны дзерлі яго знявечанае цела, запырскваючы пунсовай крывёй вазы, спужаных коней і нашы бледныя твары. Праз імгненне ўсё было скончана. Касны зніклі так жа імкліва, як і з'явіліся. Ніхто не паспеў ні стрэліць, ні пусціць стралу.

Мы асцярожна наблізіліся да нежывога цела. Тонкая сіняява скура шчыльна абцягвала мёртвы твар і была такой празрыстай, што праз яе можна было выразна разгледзець не толькі касцяк нябожчыка, але ж і каменьчыкі, і жалуды, і травінкі, што ляжалі пад ім на дарозе, — касны высмакталі кроў да апошняй кроплі.

Атрад ашчацініўся пікамі і стрэльбамі, павольна рушыўшы наперад. Больш ніхто не драмаў, не жартаваў, не смяяўся.

Толькі надвячоркам мы выбраліся з дубровы ў вузкую забягненую абалону ракі Мокранкі. Памяранцавыя прамені прамоклага сонца кранулі нашы пахмурныя твары, адраджаючы надзею на збавенне.

Ад пераправы да нас кінуліся ўзброеныя вершнікі. Мы зноў схпіліся за зброю, але яго літасць пан Хрызастам заўважыў на іх шчытах «Фэрбер» — герб свайго даўнейшага сябра і папличніка — палкоўніка Асінецкага.

Мы праехалі за праваднікамі з паўварсты ад тракту, мінулі цвінтар каля царквы і спешыліся ва ўмацаваным фальварку з прыбудоўкамі і прасторным дваром.

Пасівелы пан палкоўнік Койтан Асінецкі разам з дарослымі сынамі і гнуткай чарнабровой паненкай збег з высокага крытага ганка, моцна абняў, абцалаваў даўнейшага сябра і павёў яго пад рукі ў сядзібу.

— Ай жа, прыгожая дачка ў пана палкоўніка! — мімавольна прыцмокнуў Іванец, паціраючы рукі.

— Здаецца, жонка пана палкоўніка маладзейшая за ягоных сыноў! — няўхвальна хмыкнуў Марцінка. — Але ж не памогуць і чары, як каму хто не да пары.

Вознікі і конюхі распрагалі коней, жаўнеры і гайдукі чысцілі адзенне, змывалі кроў і дарожны пыл каля студні.

Тым часам на шырокім дварышчы гарача ўскінуліся вогнішчы і запалалі вуглі. На аграмадных патэльнях у шмальцы зашкварчэлі п'яўкі, якія напіліся да адвалу гусінай крыві і былі шчодро абваленыя ў муцэ. Саміх гусей разам з качкамі круцілі на дымлівых і шыплівых ражнах. У шырокім алавяным катле бурліла варыва з птушыных вантробаў. Дзяўчаты і маладзіцы раскладвалі на збітых наспех з негабляваных дошак сталах на козлах свежаспечаны хлеб, разносілі варанае сала і пасечаныя на кавалкі вэнджаныя кумпякі, ставілі міскі з бацвіннем, грыжанкай, крупеняй і канапляніцай. Заіскрыліся мокрымі бакамі збаны і глечыкі з півам, зуброўкай і крупнікам.

— Вось што, хлопцы, — абняў нас пасярэдзіне вяночнага дварышча пан Юрайла, — вы сілкуйцеся, адпачніце, пітва і ежы нагатуйце. Самі ж не піце ні піва, ні крамбамбулі. Спакою нам тут не будзе. — Ён выцягнуў акраец чэрствага жытняга хлеба і павольна пасунуўся паўз дваровыя пабудовы.

Добра павячэраўшы, набіўшы кайстры ежай, напоўніўшы пляшкі траянкай, мы кінуліся ў клеці на салому.

Тамара
Краснова-Гусачэнка

Апёк

Аповесць

Тамара Іванаўна Краснова-Гусачэнка нарадзілася 1 красавіка 1948 года ў вёсцы Шчапяціна Бранскай вобласці Расіі. У 1974 годзе пераехала разам з сям'ёй на пастаяннае месца жыхарства ў г. Віцебск. Працавала карэспандэнтам абласнога радыё і тэлебачання. Старшыня Віцебскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі. Аўтар больш як 30 кніг, лаўрэат І Нацыянальнай літаратурнай прэміі Рэспублікі Беларусь, адзначана высокімі дзяржаўнымі ўзнагародамі Беларусі, сярод якіх ордэн Францыска Скарыны, міжнароднымі, усерасійскімі літаратурнымі адзнакамі.

Асляпляльна белы «мерседэс», разразаючы шчыльную мякаць снежнай ночы магутнымі фарамі, рухаўся па кальцы аўтамабільнай трасы, аб'язджаючы вялікі горад, які ззяў агнямі... Снег ляцеў насустрач суцэльнай заслонай, ён падаў шматкамі на шкло, тут жа спаўзаў і раставаў, і гэта было на дзіва прыгожа.

Вакол дарогі сцяной стаялі магутныя елкі, пакрытыя ўжо снежнымі шапкамі, казачна чароўныя, нібы апранутыя ў белае сабалінае футра. Яны ляцелі насустрач і, захопленыя багатым снегападам, на імгненне вырваныя з цемры святлом, вярталіся ў ноч, застаючыся там, дзе ім і наканавана было быць: у зімовым лесе, у пышных сумётах, у гэты пераднавагодні час месцамі насыпаных ледзь не да самых яловых верхавін.

Аліна і Юра спяшаліся. З выездам прыпазніліся, а так хацелася паспець дадому да навагодняга стала, каб сустрэць свята разам з дзецьмі ці хаця б з дачкой... Сыны-то ўжо напэўна з'ехалі са сваімі сябрамі ў даліну Куршавель на гарналыжны курорт, як яны звычайна некалькі гадоў ужо рабілі на вялікія навагоднія вакацыі.

А дачка Алёнка, вядома, чакала бацькоў, рыхтавалася. Ды і маці з бацькам накуплялі усялякай рознай смакаты, падарункаў. Адзначыўшы праводзіны года разам з сёстрамі ў родным доме, у мамы, якая па сямейнай традыцыі збірае іх на вялікія святы, Аліна і Юра проста з-за святочнага стала, нават не пераапранаючыся, панесліся далей, у навагоднюю ноч, у шлях дадому...

* * *

Калі б яна ведала, калі б толькі магла ведаць, што назаўсёды з'язджае з роднай хаты, са сваёй родненькай, такой маленькай, такой закінутай сярод лугоў і палёў, лясоў і садоў, рачулак і раўчукоў, песень і шчасця, такой утульнай і самай лепшай на белым свеце вёскі!

Вёскі, дзе адкрывалася, з'яўлялася ёй першая прыгажосць свету, першыя цудоўныя гукі — само красаванне жыцця, якія фарміравалі свядомасць і адбіваліся ў памяці...

І разгалістыя тутэйшыя лозы над рэчкай, дзе ў празрыстай найчысцейшай вадзе плавалі між багавіння рыбы, якіх можна лавіць рукамі, і буйнае красаванне бэзу і вішань па вясне, што абдымае хвалямі колеру, пахаў, якія нараджаюць незразумелыя новыя глыбінныя пачуцці, і снежныя чарадзейныя зімы з іх дзівоснымі месячнымі начамі, абсыпаным зоркамі небам, што адбівалася на снезе пышнасцю рассыпаных бліскучых дыямантаў, — усё, самае прыгожае, заставалася ззаду...

Захутаная ў цёплую маміну хустку, пасаджаная паміж каробкамі і вузламі, набітымі ў кузаў грузавіка, яна сядзела, як птушка-падранак у вялізным гнязде, назаўсёды цяпер яго пакідаючы. Яна яшчэ не ўмела самастойна і ўпэўнена лётаць, глыбока разумець, аналізаваць і паспяхова вырашаць складаныя жыццёвыя задачы. Усяму гэтаму ёй толькі трэба было навучыцца, жывучы цяпер самастойным жыццём, без апекі бацькоў, без абароны роднай хаты.

А пакуль яе адкрытае, не абароненае жыццёвым досведам сэрца магло толькі адчуваць і пакутаваць. І пакутавала яно глыбока і моцна.

* * *

Грузавік з гучным гулам, пакідаючы пасля сябе воблака пылу, падымаўся на горку. Наперадзе віднеўся лес Раздзелак, за ім — Лісіныя Ямы, ззаду заставалася вёска, куды ёй наканавана будзе прыехаць толькі праз сорак гадоў. Прыехаць у вымерлую, напалову разбураную вёску і ўбачыць выстаялыя ў жудасную разруху хаты, парослыя тоўстымі дубамі і ракітамі, якія цягнуцца проста з падполля, скрозь дахі. Убачыць сцены, аблытаныя жудаснымі невядомымі павойнымі раслінамі, больш падобнымі на тыя, што растуць у зарасніках трапічных джунгляў, чым на расліннасць сярэднярускай паласы, аглухнуць ад цішыні і адчуць такую горыч страты, ад якой ледзянее сэрца.

А пакуль наперадзе было цэлае жыццё. І яно абяцала ёй шмат новага і невядомага.

Шмат хто з'езджаў калі-небудзь з бацькоўскага дома. Шмат хто пачынаў новае жыццё. Але хіба можна апісаць боль дзіцячага сэрцайка, улюбёнага ў свой кветнік, сонечныя кусцікі «залатога шара» ў ім, у свае яблыкі? Курскі наліў — такога гатунку ніхто ўжо не ведае, і яна не бачыла такіх ніколі потым, не сустракала на рынках і на прылаўках усяго свету, не ела падобных, а тыя яблыкі, што ляжаць сёння на сталі і на прылаўках, і па смаку, і па водары ў параўнанні з тым курскім налівам зусім нават ніякія не яблыкі, а гібрыд нейкі, і нічога агульнага ён з яблыкамі з роднага саду не мае.

Ах, курскі наліў! Гэта ж райскі сок, бурштынавы бачок, які свеціцца знутры, чырвоныя шчочкі, водар пяшчотны, кісла-салодка-нябесны, заранкавы, сонечны — вось што такое курскі наліў! А каробкаўка з яе чырвона-сунічнымі, гатовымі лопнуць ад лішку салодкага соку маленькімі пладамі, такімі шматлікімі, што яблыні здалёк здаваліся кустамі малінавых салютаў, якія замерлі пад сінім небам і найдабрэйшым у сусвеце сонцам, якое шчодро напала ўсё гэтае харавство.

А якую выдатную бібліятэку сабралі бацькі, па крупінках, па кніжачцы! Як каштоўнасці, прывозіліся тамы мастацкай літаратуры з абласнога цэнтра ці з самога стольнага града — прыгажуні Масквы, куды бацька і маці часцяком выязджалі то на курсы павышэння кваліфікацыі, то на злёты, то на нарады, якіх у той час праводзілася безліч. Усё было перачытана Алінай да апошняй староначкі: тамы Пушкіна і Лермантава, Блока і Ясеніна, Талстога і Дастаеўскага, Гогаля і нават незразумелыя працы акадэміка Вольгі Лепяшынскай па геранталогіі, якія выпадкова апынуліся ў бібліятэцы. Усё ёй было цікава.

А аднойчы, дзесьці ў пачатку шасцідзясятых, бацька прывёз з Масквы цэлую скрынку кружэлак для патэфона. Гэта быў адзіны такі апарат на ўсю вёску, і летнімі вечарамі яго выносілі на двор. Паслухаць хор Пятніцкага, любімых усімі спявачак — Анастасію Вяльцаву і Лідзію Русланаву — збіралася ледзь не ўся вёска.

Аліне было гадоў дванаццаць, калі бацька прывёз з чарговай паездкі ў Маскву сапраўдны чуд — кружэлку з песнямі Імы Сумак. У пачатку шасцідзясятых яна была з гастролямі ў Маскве, па радыё тады транслявалі «Падмаскоўныя вечары», выкананыя на рускай мове найвялікшай спявачкай усіх часоў.

Які гэта быў голас! У газетах пісалі, што яна бярэ шэсць актаў, хоць пазней было ўстаноўлена: голас Імы Сумак у сапраўднасці меў дыяпазон у пяць актаў. Але тады гэта не мела значэння.

Гэта быў не прости жаночы голас, а сапраўды — прыродны чуд. Газеты пісалі, што перуанская і паўночнаамерыканская оперная спявачка, якая валодае непаўторным сапрана, была прамым нашчадкам інкаў. І спяваць яна вучылася ў птушак!

На кружэлцы былі дзве песні: «Для цябе» і «Гімн сонцу». Гэта былі сапраўдныя гімны ўсяму жывому, выкананыя ў той ступені натуральнасці, якая знаходзіцца на самай высокай мяжы дасканаласці, калі ўзнікае адчуванне, што спявае сама прырода. І зусім не прырода джунгляў уяўлялася Аліне, калі слухала яна дзівосны голас, а яе родная, тая, сярод якой расла. Тыя ж птушыныя галасы, той жа святанак, калі сонца паўставала з ружовага туману, як чысты тварык немаўляці, усміхаючыся і гуляючы ранішнімі прамянямі ўсіх вясёлкавых колераў.

Слухаць Іму Сумак, асабліва «Гімн сонцу», Аліна магла гадзінамі. Схаваўшыся ад усіх у садзе, у маленькім доміку, які служыў пчальніком, яна, паставіўшы любімую кружэлку, часта заводзіла патэфон. І тады ўсё вакол напаўнялася дыханнем травы, шэптам лісця, спевам невядомых птушак, сонечным святлом, якое, здавалася, таксама магло выструменьваць гук.

Кожны малы рух сонечных прамянёў, блікаў і гучанне жаночага голасу, то крыштальнага, то далікатнага і высока пранізлівага, а то падобнага да бурнага рову вадаспаду, які ляціць з небывалай вышыні, глыбамі разбіваецца на дробныя пырскі, — усё ператваралася ў музыку.

«Гімн сонцу»... Мелодыя, якую яна потым будзе чуць усё сваё жыццё.

А яшчэ красаванне бэзу на Сакалоўскай горцы па вясне!

Гэта было на мяжы зямной рэальнасці з магутнасцю буяннага кветак, мільярдаў тонаў і паўтонаў, неверагодных, створаных толькі прыродай адценняў і водараў.

Велізарнае поле, больш за трыццаць гатункаў разрослага, пасаджанага яшчэ ў пачатку тысяча дзевяцісотых гадоў бэзу, прывезенага самім памешчыкам Сакаловым з Парыжа. Рады яго даўно ўжо страцілі сваю стройную лінію, ператварыліся ў гіганцкія валы. Кусты сталі падобнымі на велізарныя дзіўныя дрэвы з пераплеценымі стваламі.

У час цвіцення ўсё гэта ўяўляла сабою гіганцкае бэзава-ружова-фіялетава-блакітнае воблака, якое навісае над вёскай, плыве бог ведае куды і шугае ўсімі разрадамі маланак у сваёй непаўторнай прыгажосці цвіцення і жыцця.

Гарадскі пасёлак, дзе Аліне суджана было пайсці ў дзевяты клас у адзіную ў ім сярэднюю школу, якая знаходзілася ў цэнтры (была яшчэ васьмігадовая на станцыі), здаўся ёй вялікім горадам, хоць пражывала ў ім не больш за трыццаць тысяч чалавек.

Тут былі бальніца, аптэка, бібліятэка, Дом культуры, райкам партыі і райвыканкам, рэдакцыя раённай газеты «Камунар», конезавод, мэблевая фабрыка, механічны завод, масласырзавод і яшчэ сельскагаспадарчы тэхнікум.

Пасля вёскі на дзевяноста хат і паўтараста жыхароў — гэта быў вя-я-я-лікі горад! І ў ім жылі іншыя людзі. Яны былі не такія адкрытыя, больш стрыманыя, больш замкнёныя, хоць гэтак жа безабаронныя перад часам і бедамі, хваробамі і побытам, нязменнай смерцю і самім жыццём, і... каханнем.

Суседская дзяўчынка Люда знаёміла яе з будучымі аднакласнікамі па фатаграфіі выпускнікоў восьмага класа. Тады многія ішлі не ў дзевяты клас, а паступалі ў прафтэхвучылішчы (гэта называлася ФЗВ), тэхнікумы, становіліся слухачамі ўсялякіх курсаў...

— Вось гэта Антон Северцаў, глядзі, усе нашы дзяўчынкі ў яго закаханыя, а ён хоць бы што.

З фатаграфіі на Аліну глядзеў юнак, які вылучаўся з групы сваім не па гадах сумным поглядам. Залішне заклапочана гледзячы са здымка, ён быццам казаў: «Вось і я!»

— Ніхто яму не падабаецца. Задавака. Наогул, маўчун нейкі, уяўляе з сябе, — лапатала Людка, працягваючы расказаць пра ўсіх па чарзе.

Але Аліна ўжо не чула яе. Невядомая хваля незразумелага пачуцця, хутчэй нават прадчування, ахапіла ўсю яе істоту, дзяўчына захлынулася ў ёй, не магла вынырнуць з гэтага стану, які апускаў усё глыбей у бездань незразумелай сілы, што палохала і адначасова захапляла.

* * *

Антон быў блізарукі, таму сядзеў за першай партай. Аліна была высокай дзяўчынкай і выбрала сабе апошнюю парту — «камчатку». Ах, як цесна і сумна ёй было ў новай школе, удалечыні ад роднай вёскі з яе воляй і краявідамі, бясконцымі і роднымі...

Крэсла дакраналася да сцяны, на ім можна было разгойдвацца, лёгка адкінуўшыся назад настолькі, што яно становілася на дзве заднія ножкі. Часам, непрыкметна ператвараючы яго ў гушкалку, лавіруючы паміж сцяной і сталом, можна было адчуваць сябе не ў класе на ўроку, а ў вёсцы, верхам на Мараціку, падораным бацькам коніку, скакаць па ранішнім лузе да найбліжэйшага лесу, дзе, абследаваўшы сонечныя схілы Курганнага Логу, набраць за адну гадзіну цэлы збан суніц!

Выдатны гумарыст, настаўнік гісторыі Павел Васільевіч, назіраючы за «падарожжам» сваёй любімай таленавітай вучаніцы падчас урока, спрабаваў вярнуць «уцякачку» ў сцены школы, аклікаў яе па імені... Яна, уздрыгваючы толькі пасля трэцяга-чацвёртага звароту настаўніка, бянтэжылася і пакорліва вярталася.

Неўзабаве ў насценгазеце з'явіліся нататка і малюнак, на якім былі намаляваны летуценныя фіялкавыя вочы. Унізе красаваўся подпіс: «Аліна Громава на ўроках няўважлівая. Замест таго, каб слухаць настаўніка, яна лунае ў аблоках... Ганьба!»

Але і блізарукія блакітныя вочы Антона, і сінія вялізныя вочы Аліны з першага ж дня таго першага верасня, сустрэўшыся, як два таямнічыя пражэктары, ужо не пераставалі бясконца перасякацца ў прасторы, якая называлася «Дзевяты «Б» клас».

У пяты дзень верасня, які выдаўся на рэдкасць сонечным, школу ўзрушыла навіна: Антон, гэты ціхоня і «задавака», які ні на кога з дзяўчат не паглядзеў за ўсе дзевяць гадоў вучобы ў школе, узяў партфель Аліны Громавай і пайшоў праводзіць дзяўчынку да дома...

І не проста праводзіў! Яны зрабілі вялікі крук, праз лес, дзе іх ніхто не мог бачыць, дзе яны ўпершыню апынуліся ўдваіх у царстве асляпляльнай, хвалючай прыгажосці, якая гарэла ўсімі фарбамі маладой восені.

Эмануіл Іофе

«Шырэй жа
к праўдзе дарочу!»Да 130-годдзя народнага пісьменніка Беларусі
Кандрата Крапівы

Адзін з самых аўтарытэтных беларускіх літаратуразнаўцаў Серафім Андраюк справядліва адзначыў: «Творчасць Кандрата Крапівы, народнага пісьменніка Беларусі, вельмі непасрэдна і непарыўна звязана з лёсавызначальнымі падзеямі неспакойнага ХХ стагоддзя, глыбінна імі народжана, вызначана і пазначана. Самабытнасць і шматграннасць таленту, сапраўдны народны характар творчасці даюць усе падставы аднесці Крапіву да самых вядомых прадстаўнікоў нацыянальнай культуры».

А вось думка літаратуразнаўцы Янкі Казекі, выказаная ім яшчэ ў 1965 годзе: «Немагчыма перабольшыць значэнне таго ўкладу, які ўнёс К. Крапіва ў скарбніцу беларускай літаратуры. І ў паэзіі, і ў прозе, і — асабліва ў драматургіі ён сказаў сваё самабытнае слова, узбагаціўшы родную літаратуру творами, якія зрабілі значны ўплыў на развіццё рэалістычных традыцый... З пісьменнікаў, што пачалі творчую дзейнасць пасля рэвалюцыі, К. Крапіва, бадай, першы ў савецкай літаратуры зразумеў значэнне байкі як любімага народамі віду паэзіі».

Вядомы ў Беларусі гісторык беларускай драматургіі Сцяпан Лаўшук прыйшоў да такой высновы: «Нельга пераацаніць заслугі К. Крапівы ў развіцці сатыры. У яго асобе спалучаліся тэарэтык і практык сатырычных жанраў, кожны з іх атрымаўся неардынарным, грунтоўным. І калі б мы, дапусцім, не ведалі яго сатырычных камедый, а толькі тэарэтычныя артыкулы, то і тады мелі б падставы гаварыць пра К. Крапіву, як пра буйную творчую асобу. На п'есах К. Крапівы вучыліся многія беларускія драматургі. А колькі выдатных акцёраў вырасла ў нас, дзякуючы шчаслівай плённай рабоце па сцэнічнаму ўвасабленню крапівінскіх герояў!».

у вёску Каменка Уздзенскай воласці. Там перажыў яшчэ адну акупацыю — польскую.

У 1919 годзе 23-гадовы Кандрат Атраховіч ажаніўся з Аленай Канстанцінаўнай Махнач, якая была родам таксама з вёскі Нізок.

Праз 20 гадоў ён удзельнічаў у савецка-фінскай вайне 1939—1940 гадоў, а затым — у Вялікай Айчыннай вайне. Акрамя таго, у верасні 1939 года К. Крапіва ўдзельнічаў у вызваленчым паходзе Чырвонай арміі.

У 1920—1923 гадах Атраховіч служыў у Чырвонай арміі. Служба ў новай арміі, удзел у баях супраць Булак-Булаховіча і ў барацьбе з бандытызмам сталі для яго жыццёвай і палітычнай школай. У 1924—1925 гадах ён працаваў настаўнікам пачатковай школы ў пасёлку Астравок на Уздзеншчыне. У 1925 годзе — пераехаў у Мінск, дзе стаў членам літаратурнага аб'яднання «Маладняк» (да 1926 года), а потым — «Узвышша» (1926—1931).

У 1925—1926 гадах Кандрат Крапіва працаваў інструктарам Цэнтральнага бюро краязнаўства пры Інстытуце беларускай культуры, а ў 1932—1936 гадах пасля сканчэння Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта — загадчыкам аддзела ў часопісе «Полымя рэвалюцыі».

Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, К. Крапіва стаў працаваць у франтавой газеце «За Савецкую Беларусь», у «Краснаармейскай праўдзе», а з сакавіка 1943 года да канца Вялікай Айчыннай вайны рэдагаваў сатырычную газету-плакат «Раздавім фашысцкую гадзіну».

У 1945—1947 гадах Кандрат Кандратавіч быў рэдактарам часопіса сатыры і гумару «Вожык». У 1947—1952 гадах ён працаваў загадчыкам сектара мовазнаўства Інстытута мовы і літаратуры АН БССР. У 1952—1956 гадах стаў дырэктарам Інстытута мовазнаўства АН БССР.

З снежня 1982 года па сакавік 1989 года ён працаваў вядучым навуковым супрацоўнікам ў аддзеле лексікалогіі і лексікаграфіі Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа АН БССР.

На час навучання ў Койданаўскім гарадскім вучылішчы прыпадаюць першыя літаратурныя спробы К. Крапівы. Адзін з сваіх вершаў пачынаючы паэт паслаў у часопіс «Жизнь для всех», але яго не надрукавалі.

У час службы ў Чырвонай арміі Кандрат зноў паспрабаваў пісаць. У той час ён свае карэспандэнцыі, вершы і фельетоны на бытавыя і палітычныя тэмы пісаў на рускай мове.

Творчая біяграфія 26-гадовага Кандрата Крапівы пачалася ў 1922 годзе. 13 красавіка 1922 года газета Заходняга фронту «Красноармейская правда» надрукавала першы яго фельетон «Жили-были». Як сведчыў сам Кандрат Кандратавіч, цяпер ужо не «сусветная туга», а «простае жаданне ўмяшца ў жыццё і сёе-тое ў ім паправіць» прымусіла яго «ўзяцца за пяро». 23 мая 1922 года ў газеце «Савецкая Беларусь» з'явіўся першы беларускамоўны сатырычны верш Кандрата Кандратавіча «Сваты».

У жніўні 1922 года «Красноармейская правда», атрымаўшы ад яго сшытак вершаў, змясціла артыкул «Паэт-камандзір», у якім адзначала, што «сярод паэтаў Захфронту Атраховіч — адзін з самых моцных, калі не першы». З восені 1922 года сатырычныя вершы і вершаваныя фельетоны пачалі часта друкавацца на старонках «Савецкай Беларусі».

Станоўча паўплывала на творчасць Кандрата Кандратавіча і тое, што ён, уступіўшы ў «Маладняк», аказаўся ў цэнтры літаратурнага жыцця Беларусі. Хутка адна за другой выйшлі ў свет яго кнігі «Асцё» (1925), «Крапіва» (1925), «Біблія» (1926), «Апавяданні» (1926), «Байкі» (1927) і інш.

Кастусь Лешніца,
Вячаслаў Селяменеў

*«Азначваючы поспехі беларускай літаратуры...»:
дакладная запіска Івана Шамякіна (1964 г.)*

Іван Пятровіч Шамякін (1924—2004) даволі часта звяртаўся ў ЦК Камуністычнай партыі Беларусі. Пісаў Пятру Міронавічу Машэраву, пісаў іншым сакратарам, а таксама ў аддзелы... І па сваіх службовых абавязках у Саюзе пісьменнікаў, пасля — у выдавецтве «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя», ды і з вышыні свайго творчага, грамадскага аўтарытэту таксама. Зыходзячы са сваіх перакананняў і трывог... Пісьменніка і грамадскага, палітычнага дзеяча (нагадаем: Іван Шамякін — народны пісьменнік БССР, член ЦК Кампартыі Беларусі, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР, Герой Сацыялістычнай Працы; у 1971—1985 гг. — старшыня Вярхоўнага Савета БССР) хваляваў стан развіцця культуры, адукацыі, прысутнасць беларускай мовы ў грамадстве, непасрэдна ў агульнаадукацыйнай школе...

Вось і ў 1988 годзе пісьменнік сярод прапаноў, якія адрасуе ў ЦК, выказвае перад партыйнай і адпаведна дзяржаўнай уладай наступную заклапочанасць: гаворыць пра тое, што варта «...Расшырыць у тэхнічных вузах выкладанне гуманітарных дысцыплін. Ва ўмовах нашай рэспублікі — абавязкова гісторыя Беларусі, гісторыя нацыянальнай літаратуры і мастацтва, асновы эстэтыкі. Дамагчыся, каб дысцыпліны гэтыя чыталіся на беларускай мове». І яшчэ — з прапаноў Івана Шамякіна, адрасаваных у ЦК КПБ амаль чатыры дзесяцігоддзі назад: «МОВА. КУЛЬТУРА.

1. Двухмоўнасць — аснова навучання на ўсіх узроўнях і развіцця культуры. Але пры гэтым трэба строга захоўваць раўнапраўнасць рускай і беларускай моў, як у навучанні, так і ў штодзённым ужытку.

2. Беларуская мова павінна быць, побач з рускай, абавязковай для навучання з першага па дзясяты-адзінаццаты клас. Пытанне аб вызваленні кагось ад вывучэння мовы не павінна нават узнікаць, як не ўзнікае пытанне аб вызваленні ад рускай, англійскай ці французскай моў. Вызвалюцца могуць хіба дзеці ваенных, якія часта перамяшчаюцца з рэспублікі ў рэспубліку.

3. Зрабіць усё, каб беларуская, як і іншыя рэспублікі, мела нацыянальны воблік. Маю на ўвазе шыльды, вывескі, плакаты, аб'явы на транспарце, наглядную агітацыю і г. д.»

...Але зазірнем у болей далёкі час. У Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь захоўваецца ліст Івана Пятровіча Шамякіна ад 25 мая 1964 года, які намеснік старшыні праўлення Саюза пісьменнікаў БССР адрасаваў аддзелу навукі і культуры ЦК КПБ. Мінула з таго дня больш за 70 гадоў... І ўсё ж ліст такога справаздачнага характару чытаецца цікава, бо ў ім — і ўдакладненні

да карціны літаратурнага жыцця ў першай палове 1960-х гадоў, і нават некаторыя падказкі да пошукаў праўдзівых адказаў, да вымалёўвання пісьменніцкіх паводзін у наступныя дзесяцігоддзі.

Першыя абзацы звароту ў аўтарытэтную кіраўнічую інстанцыю тлумачаць, што падштурхнула Шамякіна напісаць у ЦК... Дарэчы, пасаду першай асобы ў Саюзе на той час займаў народны паэт Беларусі Пятрусь Броўка (быў старшынёю з 1948-га па 1967 г.). Але ў аддзел навукі і культуры піша менавіта Іван Пятровіч... Магла б у гэтым быць не толькі ўласная ініцыятыва, але і дамоўленасць са сваім кіраўніком. Ды і піша ўсё ж такі намеснік старшыні ў аддзел, а не лідару Кампартыі Беларусі і кіраўніку БССР, якім на той час з'яўляўся Кірыла Трафімавіч Мазураў (з 28 ліпеня 1956-га па 30 сакавіка 1965 г.)... «Сустрэчы кіраўнікоў партыі і ўрада з дзеячамі літаратуры і мастацтва, выступленні М. С. Хрушчова на гэтых сустрэчах, рашэнні чэрвеньскага пленума ЦК КПСС з'явіліся велізарнай падзеяй у жыцці ўсёй нашай краіны, прывялі да ажыўлення і перабудовы работы творчых саюзаў, у тым ліку і Саюза пісьменнікаў Беларусі...»

Як вядома, знакамітая сустрэча кіраўнікоў партыі з прадстаўнікамі творчай інтэлігенцыі ў Свярдлоўскай зале Крамля адбылася 7 сакавіка 1963 г. Выступленне першага сакратара ЦК КПСС Мікіты Сяргеевіча Хрушчова насіла разгромны характар... Відаць, папярэдне алею ў полымя падліла сустрэча Васіля Аксёнава і Андрэя Вазнясенскага з польскімі журналістамі. Савецкім літаратарам было зададзена пытанне пра тое, ці сапраўды адзіны стыль у савецкім мастацтве — сацыялістычны рэалізм. На што быў дадзены адказ: «Не адзіны. Ёсць яшчэ...» Публікацыю прачытала польская і савецкая пісьменніца Ванда Васілеўская, якая карысталася вялікім аўтарытэтам сярод камуністычна-партыйнай наменклатуры. Ванда Васілеўская (1905—1964) — не проста пісьменніца. У 1944 г. яна была намеснікам старшыні Польскага камітэта нацыянальнага вызвалення, які быў створаны ў Маскве. Лаўрэат трох Сталінскіх прэмій за літаратуру (1943, 1946, 1952), была ўзнагароджана трыма ордэнамі Леніна. Яшчэ ў 1939 г. прыняла савецкае грамадзянства. У 1940—1962 гг. — дэпутат Вярхоўнага Савета СССР... Пры сустрэчы з Хрушчовым яна заўважыла: «Мікіта Сяргеевіч, у вашай краіне жывуць такія пісьменнікі, якія перашкоджаюць будаваць сацыялізм у Польшчы»... Праз шмат гадоў Андрэй Вазнясенскі так перадаць атмасферу той сустрэчы: «...Сапраўды, нагодай для скандалу была працытаваная В. Васілеўскай мая фраза: «Геніяльнага Пастарнака я лічу сучаснікам Лермантава».

Пачуўшы пlynь лаянкі за спінаю — «Пан Вазнясенскі, вон з краіны!» — я не зразумеў, хто гэта раве. Не Хрушчоў жа! Паўтараю, я, як і ўсе мае сябры, тады яшчэ ідэалізироваў Хрушчова. Калі ж зала, галоўным чынам наменклатурная, запляскала гэтаму рыканню, з украпленнямі інтэлігенцыі, запляскала гэтаму рыку, заскандзіравала: «Сорам! Вон з краіны!» (у адносінах да мяне, зразумеўла), — я палічыў залу сваім галоўным ворагам і спадзяваўся перамагчы яе па стадыённай звычцы. Ды дзе там! Я працягваў бубніць па тэксце. І раптам, азірнуўшыся, убачыў шалёнага прэм'ера, пачуў яго лямант. У галаве пранеслася: «Ды апамятайцеся ж! Няўжо гэты прыпадачны кіруе краінай?! Ён жа нічога не ўяўляе». Я азірнуўся да залы, шукаючы падтрымку. У твар рыкалі перакошаныя. Засталася апошняя надзея — раптам вершы здолеюць абразуміць гэты статак і яго роў! Але Крэмль — не Лужнікі. Глядзі, прынец знайшоўся...»

Вось ізноў «погляд збоку», расшыфроўка плёнкі, знойдзенай у пензенскім архіве:

«ВАЗНЯСЕНСКИ: Як і мой любімы паэт, мой настаўнік Уладзімір Маякоўскі, я не член Камуністычнай партыі...

ХРУШЧОЎ: Гэта не доблесць!

В.: Як Уладзімір Маякоўскі, Мікіта Сяргеевіч...

Х.: Чаму вы афішыруеце, што вы не член партыі?! «Я не член партыі» — выклік дае! Сатрэм усіх на шляху, хто стаіць супраць Камуністычнай партыі, сатрэм!

Вы кажаце, што я заціскаю. Я — Сакратар. Старшыня. Перш за ўсё я — грамадзянін Савецкага Саюза, я — баец і буду біцца супраць усялякіх нячысцікаў. Мы стварылі свабодныя ўмовы не для прапаганды антысаветчыны. Мы ніколі не дадзім ворагам волі, ніколі! Глядзі ты які — «я не член партыі!» Ён нам хоча нейкую партыю беспартыйных стварыць. Не, вы член партыі, толькі не той партыі... Таварышы, ідзе барацьба, барацьба гістарычная, тут лібералізму няма месца, пан Вазнясенскі!.. Тое, што Ванда Львоўна сказала, — гэта вы сказалі. Гэта паклёп на партыю! Для такіх будучь жорсткія маразы... Мы не тыя, хто былі ў клубе Пецёфі, а мы тыя, якія дапамаглі венграм разграміць гэтую банду... Вашы справы гавораць аб антыпартыйшчыне, антысаветчыне. Вы гаворыце хлусню!..

В.: Не, не хлусню!

Х.: Малако яшчэ не высахла. Глядзі які. Ён вучыць будзе. Пачакай яшчэ! Глядзі ты які — Пастарнак... Мы прапанавалі Пастарнаку, каб ён паехаў. Жадаеце, заўтра атрымаеце пашпарт, можаце сёння атрымаць, едзьце да чортавай бабулі, едзьце туды, да сваіх, паглядзіце.

В.: Я рускі паэт. Навошта мне з'язджаць?

Х.: Глядзі ты якія, думаюць, што Сталін памёр... Вы рабы. Таму, калі б вы не былі рабы, вы сябе іначай вялі б. І ваш натхняльнік Эрэнбург, ён гаворыць: са сціснутым ротам сядзеў, маўчаў, а калі Сталін памёр, ён тады разбалбатаўся. Не, панове, не будзе гэтага... Мы жадаем ведаць, хто з намі, хто супраць нас. Ніякай адлігі: ці лета, ці мароз... Партыя не дае вам права на моладзь і заўсёды будзе змагацца, каб яна, партыя, прадстаўляла старое і маладое пакаленне. І болей ніхто. Толькі адно цяпер — ваша сціпласць, сціпласць, калі вы не перастанеце думаць, што нарадзіліся геніем.

В.: Я так не думаю.

Х.: Вы думаеце. Вам закружыў галаву талент, ну як жа, нарадзіўся прынец, усе лясы шумяць. А такіх, як вы, у суткі нараджаецца не ведаю нават колькі дакладна сказаць. І калі вы будзеце прыладжвацца да масы, будзеце прыладжвацца да грамадства, будзеце лічыць сябе роўным сярод роўных. А вы лічыце, як толькі нарадзіліся, то адразу руку паднялі, жадаеце паказаць шлях чалавецтву.

Мы вітаем кожнага салдата, але вучыцеся добра страляць, добра распазнаваць ворага, каб не даваць промаху, а не па сваіх страляць. А вы па сваіх страляеце. У гэтым ваша слабінна... Э-э... Роберт Раждзественскі знаходзіцца на нашых партыйных пазіцыях, а Вазнясенскі на антыпартыйных...»

І ўсё ж, на фоне ўзрушанай залы Хрушчоў назваў паэта «таварыш Вазнясенскі». І пасля працадзіў раўнадушна: «Працуйце».

...А чэрвеньскі (18—21 чэрвеня 1963 г.) пленум ЦК КПСС адразу залічылі ў спіс буйных падзей у ідэйна-палітычным жыцці грамадства. Прамова М. С. Хрушчова мела наступную назву: «Марксізм-ленінізм — наш сцяг, наша баявая зброя». І на пленуме Хрушчоў нагадаў: «У нашым жыцці, зразумела, ёсць недахопы, але новае, рэвалюцыйнае, сцвярджаецца і расце ў барацьбе са старым, адкідваючы перажыткі мінулага. Хіба можна цярэць, што нехта

заклікае пісаць толькі пра адмоўнае, выкопваючы розныя гадасці пра нашу краіну, пра нашых людзей, пра нашу рэчаіснасць: Людзі, якія стаяць на такіх пазіцыях, — гэта агенты буржуазнай ідэалогіі ў савецкім асяродку».

Час пасля сустрэчы Хрушчова з творчай інтэлігенцыяй, пасля чэрвенскага пленума ЦК КПСС прайшоў. Прайшлі адпаведныя мерапрыемствы з элементамі «прапрацоўкі» на мясцовым мастацкім матэрыяле і ў Мінску. Але ўсё ж памяць трымала ў пісьменніцкім асяродку задачы, пастаўленыя партыяй і асабіста Мікітам Сяргеевічам Хрушчовым... Чытаем у дакладной запісцы Івана Пятровіча Шамякіна: «Усё, аб чым гаварылася на сустрэчах у Крамлі, назаўсёды запала ў сэрцы і свядомасць пісьменнікаў, як і на другіх творчых работнікаў, выклікала роздум над многімі праблемамі творчасці — аб часе і аб сабе, аб ролі і месцы мастака ў грамадстве, аб кірунку развіцця асобных жанраў, аб праблемах майстэрства і многім іншым.

Рэспубліканскі сход творчай інтэлігенцыі Беларусі паставіў канкрэтныя ідэйна-творчыя задачы. Галоўным зместам работы Саюза пісьменнікаў БССР за мінулы год быў канкрэтны разгляд творчых праблем. У гэтым напрамку прайшлі сходы пісьменнікаў, партыйныя сходы і сходы творчых секцый, прысвечаных разгляду творчасці маладых.

Варта адзначыць, што ўзровень гэтых сходаў з творчымі дыскусіямі непамерна вырас. Пісьменнікі глыбока разумеюць задачы, якія ставяць перад імі партыя і народ, і бачаць шляхі, ідучы якімі можна паспяхова вырашыць гэтыя задачы, зрабіць мастацкія адкрыцці, роўныя па значэнні адкрыццям савецкіх вучоных, тэхнікаў, касманаўтаў, што прыводзяць у захапленне усё чалавецтва...»

Вечная тэма, якая суправаджала і добрыя, і дрэнныя творы беларускай савецкай літаратуры, увогуле савецкай літаратуры, — ідэйнасць... Мастацкая літаратура выступала выдатным інструментам для рэалізацыі сярод мас задач Камуністычнай партыі, задач марксізму-ленінізму. І, зразумела ж, пісьменнікі як творчая эліта грамадства не маглі не разумець гэтага. І як толькі маглі, імкнуліся выконваць гэтыя найважнейшыя ў разуменні многіх задачы. Праўда, не заўсёды хапала таленту прывабна, цікава адлюстраваць рэчаіснасць, спалучыць высокія ідэі з рэаліямі жыцця. А мо яшчэ ўсё ж некаму і не хацелася хлусіць?.. І нараджаліся творы, якім былі адрасаваны наступныя словы з дакладной запіскі: «На сходах і ў друку крытыкаваліся асобныя творы беларускіх пісьменнікаў, у якіх былі дапушчаны фармалістычныя, а таксама ідэйныя памылкі, вызначаліся шляхі да выпраўлення хібаў у рабоце Саюза пісьменнікаў».

Як прыклад — творчасць арыгінальнага, яркага, зусім нечаканага для тагачаснай традыцыйнай літаратуры Алеся Наўроцкага (1937—2012). «Прэзідыум Саюза разам з секцыямі паэзіі абмеркаваў першыя зборнікі многіх <...>, у тым ліку паэтаў (А. Наўроцкага), якія дапусцілі ў сваёй творчасці памылкі...» Аляксандр Піліпавіч Наўроцкі нарадзіўся ў вёсцы Давыдаўка на Светлагоршчыне ў сям'і настаўнікаў. У 1954 г. скончыў Бабруйскую школу санітарных фельчараў. Працаваў фельчарам у вёсцы Вышкава Карэліцкага раёна, на Гродзеншчыне. Скончыў Мінскі медыцынскі інстытут (1962). У 1962—1965 гг. працаваў урачом участкавай бальніцы ў вёсцы Аравічы Хойніцкага раёна. У 1964 годзе быў прыняты ў члены Саюза пісьменнікаў Беларусі. Пераехаў у Мінск, працаваў (з 1965 г.) на станцыі хуткай медыцынскай дапамогі. Першы верш — «Ранак ідзе» — Алеся Наўроцкі надрукаваў у кастрычніцкім нумары часопіса «Полымя» за 1954 г. Друкаваўся не так шмат. Але паэта заўважылі. А яго верш «Размова з Уладзімірам Ільчом», упершыню надрукаваны 22 красавіка 1961 г. у партыйнай газеце «Звязда» і амаль адначасова ў красавіцкім нумары часо-

піса «Полымя» за гэты ж год, увайшоў у калектыўныя тэматычныя зборнікі «Слаўце Радзіму» і «Бяссмерце», быў праз тры гады перадрукаваны «Чырвонай зменай». У 1961 г., калі паэт яшчэ не меў сваёй кнігі, яго паэтычная падборка ўвайшла ў трэці том «Анталогіі беларускай паэзіі». Першая кніга паэзіі Алеся Наўроцкага «Неба ўсміхаецца маланкаю» выйшла ў свет у 1962 г. І калі рэцэнзіі Рыгора Бязрозкіна ў часопісе «Беларусь» («Маладосць шукае»), Уладзіміра Караткевіча ў «Маладосці» («З любоўю да чалавека»), Анатоля Клышкі ў «Полымі» («Натхнення табе, паэт!») насілі ў асноўным добразычлівы характар, то «лімаўская» публікацыя, мяркуючы па назве («Арыгінальнасць і арыгінальнасць»), звярнула ўвагу на тое, што Наўроцкі выбіваецца «з шэрагаў», імкнецца парушыць агульнапрынятыя ўяўленні пра «ідэйнасць» і «адпаведнасць»...

Не абмінуты ў дакладной запісцы і Уладзімір Караткевіч... «Абмеркаван прэзідыумам разам з секцыяй прозы рамана маладога празаіка У. Караткевіча «Леаніды не вернуцца да Зямлі» — твора, які моцна крытыкаваўся і адхілен ад асобнага выдання...» Караткевіч на той час ужо выдаў тры кнігі: дзве паэтычныя — «Матчына душа» і «Вячэрнія ветразі» і зборнік апавяданняў і аповесцяў «Блакiт і золата дня». У 1962 г. «Полымя» ў двух нумарах надрукавала яго рамана «Нельга забыць». Ужо на яго часопісную публікацыю з’явіліся рэцэнзіі ў перыёдыцы, у тым ліку — і рэцэнзія добра вядомага сваімі пазіцыямі Якава Герцовіча з назвай, якая шмат што патлумачвае, — «Пошукі, знаходкі, страты» («Звязда», 22 лістапада 1962 г.)... Раман планавалася да выхаду кнігай разам з аповесцю «Дзікае паляванне караля Стаха». Назва кнігі і новая назва рамана — «Леаніды не вернуцца да Зямлі». Але набор кнігі восенню 1963 года быў рассыпаны. Аповесць «Дзікае паляванне караля Стаха» пабачыць свет у часопісе «Маладосць» у 9—12 нумарах за 1964 г. Саюз пісьменнікаў БССР трымаў руку на пульсе. У Нацыянальным архіве Беларусі захоўваецца ліст начальніка Дзяржаўнага ўпраўлення па ахове ваенных і дзяржаўных тайн у друку пры Саўеце Міністраў БССР А. Маркевіча, які ён разам з дадаткам у выглядзе вёрсткі рамана У. Караткевіча «Леаніды не вернуцца да зямлі» («невялікая» адрознасць: слова «зямля» кіраўнік ўпраўлення пазначыў з малой літары) у красавіку 1963 г. накіраваў у ЦК КПБ. Вось што А. Маркевіч піша, звяртаючыся непасрэдна да сакратара ЦК КПБ В. Шауры: «Беларускім дзяржаўным выдавецтвам прадстаўлены на кантроль у Галоўліт БССР рамана У. Караткевіча “Леаніды не вернуцца да зямлі” аб’ёмам 23,5 др. арк., тыражом 6 600 экзэмпляраў, рэдактар тав. Сёмуха.

У свой час гэты рамана, надрукаваны ў часопісе «Полымя» пад назвай «Нельга забыць», быў падвергнуты крытыцы за тое, што яго героі паказваюцца ў адрыве ад жыцця, ад грамадскіх інтарэсаў.

Аднак пры падрыхтоўцы рамана для публікацыі яго асобным выданнем гэтыя недахопы не толькі не знятыя, але істотна пашыраны і паглыблены.

Герой рамана — малады пісьменнік, які займаецца на літаратурных курсах у Маскве. Ад яго імя вядзецца апавед пра нейкае незвычайнае каханне, якое бывае адзін раз у стагоддзе, пра нейкія асаблівыя адносіны, якія пакуль што амаль не бываюць на зямлі. Са старонак рамана прадстае чалавек, які разгубіўся ў барацьбе.

«Нас забівае жыццё, подласць моцных, вайна. Але калі-небудзь мы ўстанем» (стар. 152).

Калі ён са сваім сябрам едзе на таксі па Чырвонай плошчы і бачыць макет ракеты, усталяваны на Лобным месцы, на пытанне «Паляцеў бы?» адказвае: «Часам мне падаецца ад адной зямной непрытульнасці чалавек

мога... туды» (стар. 257)... Лейтматыў рамана — адчай, песімізм, індывідуалізм: «Ці варта жыць?»».

На экзэмпляры, што захоўваецца ў архіве, — пазнака, што адбылася на тэму ліста размова з таварышамі Шамякіным і Матузавым (Захар Пятровіч Матузаў з 1948 па 1973 г. займаў пасаду дырэктара выдавецтва)... І дзіўна было б, каб Саюз пісьменнікаў заступіўся за рамана і яго аўтара. Асобнай кнігай «Леаніды...» (але таксама пад назвай «Нельга забыць») пабачылі свет толькі ў 1982 годзе, за два гады да смерці пісьменніка.

І ўсё ж нельга не звярнуць увагі і на разумную дыпламатычнасць Івана Пятровіча Шамякіна. Амаль што напрыканцы сваёй дакладной запіскі ён вяртаецца да імёнаў А. Наўроцкага, У. Караткевіча, Б. Сачанкі, І. Чыгрынава... «Плённа працуюць над новымі творамі і пісьменнікі, у творчасці якіх былі адзначаны ў свой час асобныя недахопы. Надрукаваныя імі творы сведчаць, што яны ўлічылі справядлівую партыйную крытыку.

Добрыя навелы і нарысы з жыцця шахцёраў Салігорска змясціў у друку Аляксей Кулакоўскі. Пісьменнік падтрымлівае цесную сувязь са сваімі героямі і натхнёна піша пра іх. Новыя вершы, апублікаваныя Алесем Наўроцкім, гавораць аб тым, што паэт вызваляецца ад памылак фармалізму, што яго паэзія набывае грамадзянскае гучанне.

Уладзімір Караткевіч напісаў кінасцэнарый пра мужнасць савецкай жанчыны, які прыняты да пастаноўкі кінастудыяй «Беларусьфільм». Пісьменнік таксама працуе над новымі раманами на гістарычную тэму. Празаікі Б. Сачанка і І. Чыгрынаў, творы якіх крытыкаваліся за памылкі, напісалі новыя рэчы, якія сведчаць, што іх аўтары ўлічылі крытычныя заўвагі...» Такое ўдакладненне, такое тлумачэнне, што літаратурная моладзь «выпраўляецца», і па тым, «нясталінскім» часе былі зусім не лішнімі... Маўляў, як толькі звярнулі ўвагу, пакрытыкавалі — маладыя літаратары ўсё зразумелі і выправіліся як след...

Вернемся да дакладной запіскі Івана Пятровіча... «Крытыкаваліся на сходы ідэйна заганныя выступленні асобных крытыкаў у дыскусіі ў газеце «Літаратура і мастацтва», а на секцыі прозы памылкі маладых пісьменнікаў Б. Сачанкі і І. Чыгрынава». Яны яшчэ толькі рабілі першыя крокі ў літаратуры. Барыс Сачанка выдаў у 1960 г. сваю першую кнігу — «Дарога ішла праз лес»; у 1962 г. выйшаў яго зборнік апавяданняў і апавесцяў — «Барвы ранняй восені»; у 1964 пабачыла свет яго кніга «Зямля маіх продкаў», куды, акрамя апавяданняў, увайшоў і адзін нарыс. Іван Чыгрынаў пачынаў з вершаў. А першае апавяданне — «Праз гады» — надрукаваў у «Літаратуры і мастацтве» 6 чэрвеня 1961-га... І першы зборнік апавяданняў «Птушкі ляцяць на волю» выдаў толькі ў 1965-м... І Сачанка, і Чыгрынаў намацвалі сваю тэму, яны перажылі вайну дзецьмі, але не ў меншай ступені, чым дарослыя, адчулі ўсю трагедыюнасць, драматычнасць вайны. І, відавочна, шукалі тыя галоўныя словы, каб сказаць, паказаць праз мастацкія творы праўду жыцця...

Пройдуць гады, дзесяцігоддзі — і Іван Пятровіч Шамякін запіша ў сваім дзённіку 8 ліпеня 1995 г.: «Памёр Барыс Сачанка. Раптоўна. У рабочым кабінце ў энцыклапедыі, за сталом, за якім я сядзеў 12 гадоў. Выйшаў ад яго аўтар. Праз 3-4 минуты ўвайшла супрацоўніца. Галоўнага няма, а сакратарка сказала: не выходзіў. Пастукала ў пакой адпачынку — маўчанне. Павярнулася і — о жах! — чалавек ляжыць пад сталом. І ніякіх прыкмет жыцця. Урачы лічаць: сардэчны тромб. Сям'я папрасіла не ўскрываць і дакладны дыягназ невядомы. 15 мая яму споўнілася 59 гадоў!

Ашаламіла мяне гэтая смерць, як смерць Андрэя. Я любіў гэтага свайго земляка, вучня, хоць Барыс не прызнаваў, што ён вучань, гэта, магчыма, адзі-

ны недахоп яго, агульны бадай для ўсіх нас — перабольшванне свайго таленту, свайго ролі. Даравальны грэх. Думаю, я цаніў яго вышэй, чым ён мяне. Ды Бог з ім, смешна дзяліць лаўры. Яны былі супернікамі з Чыгрынавым: у іх адна каханка — літаратура. Гэта ж тое суперніцтва, што ў нас з Мележам, чаго я дагэтуль не магу растлумачыць. У аснове суперніцтва творчага часцей за ўсё тоіцца зайздрасць. Але я Івану не зайздросціў. Думаю, і яму не было чаго зайздросціць мне. Барыс быў добры прэзаіт, хоць Чыгрынаў глыбей, мастак большы. Сачанка пры немалым лірызме чамусьці здаваўся мне залішне рацыянальным. Вельмі, можа, што яму перашкаджала яго начытанасць, эрудзіраванасць. Ён ведаў і гісторыю беларускай літаратуры, і гісторыю рускай літаратуры, ды і сусветнай. У яго была лепшая ў Мінску бібліятэка старажытных і рэдкіх кніг. Хіба Лужанін мае нешта падобнае. Калі мы ў БелСЭ вырашылі перавыдаць факсімільна Насовіча, толькі Барыс Іванавіч даў нам экзэмпляр выдання канца мінулага стагоддзя, які можна расплесці.

Яго версія гібелі Купалы, яго расказы пра творчасць беларусаў, якіх лёс загнаў далёка за межы, хоць у пераважнай большасці гэта пасрэдныя пісьменнікі, чытаў з большай цікавасцю, чым яго трылогію.

Я адразу згадзіўся выступіць на паніхідзе. Сказаў шчырае слова, праўду без памінальнага перабольшвання. Не сказаў, што некалі я выбраў яго сваім памочнікам — сакратаром праўлення СП. Але сказаў, што сваім прыемнікам на пасадзе галоўнага рэдактара энцыклапедыі я назваў яго, Барыса, эрудыта, кнігалюба. Але Толя Бутэвіч назначыў Міхася Ткачова. Паўгода працаваў Ткачоў, два з палавінай Барыс. Іосіф Хаўратовіч раней сказаў мне: «Скажу вам шчыра, Барыс Іванавіч як галоўны вышэй за Ткачова і, не крыўдуйце, нават за вас. Ён не толькі ўнікае ў творчы працэс з веданнем справы, але і ва ўсе іншыя пытанні — эканамічныя, фінансавыя». У СП я не высока ацэньваў яго арганізатарскія здольнасці, цягнуў я адзін і за Барыса, і за Чыгрынава, і за Толю Грачанікава. А ў энцыклапедыі Барыс рабіў з поўнай аддачай. Броўка з'яўляўся два разы на тыдзень — на дзве-тры гадзіны. Я ездзіў бадай штодня, але толькі пасля таго, як напішу не адну старонку чарговага рамана ці аповесці. У «Энцыклапедыю літаратуры і мастацтва» чытаў артыкулы, за якія можна было ў той час атрымаць і па лысіне, калі што не так — не падабаецца там, наверх. Строгія суддзі там сядзяць!

Барыс амаль штодня з'яўляўся ў 9 раніцы і рабіў да канца дня. Ён быў поўны ідэй. Адны любілі яго за гэта, іншыя, хто распусціўся пры ліберале Шамякіне, моршчыліся, выяўлялі скепіс.

У апошнія месяцы багатае пры мне выдавецтва села на мель — кнігі не ішлі, не хапала грошай. Няўжо кіраўнік так перажываў гэтую агульную хваробу? А хто з нас не перажывае за развал нацыянальнай культуры! І рвуцца нашы сэрцы, як гранаты, што пакінуты з запалам, і іх з'ядае ржа...»

Ці ведаў Іван Пятровіч, звяртаючыся ў 1964 годзе ў ЦК, якімі будуць наступныя творчыя гады Барыса Сачанкі?! Зразумела, зазіраць наперад даволі цяжка. А мо дзеля гэтага заўтра і падказка была ад усяго СП пра асцярожнасць, пра тое, што праўду варта шукаць і сцвярджаць усё ж ідэйнымі мастацкімі сродкамі?..

З дакладной запіскі ў ЦК КПБ: «...Правільна крытыкуючы загані і хібы ў асобных творах, пісьменніцкая арганізацыя імкнецца дапамагчы таварышам выправіцца, стаць на шлях партыйнасці і большай сувязі з жыццём.

Больш канкрэтны характар набыла ўся работа прэзідыума Саюза пісьменнікаў БССР і яго секцый.

Уладзімір Караткевіч

*«Камбат
з лейтэнантам»*

У канцы верасня — сярэдзіне кастрычніка 1979 г. у ДOME творчасці Саюза пісьменнікаў СССР у Піцундзе адпачывалі Уладзімір Караткевіч з жонкай Валянцінай Браніславаўнай, Васіль Быкаў з жонкай Ірынай Міхайлаўнай, Алесь Савіцкі з жонкай Людмілай Барысаўнай і Браніслаў Спрычан. Падчас адпачынку зроблена вялікая колькасць фотаздымкаў, на некаторых з якіх — пасля іх друкавання — У. Караткевіч зрабіў вершаваныя надпісы. У фондах Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры (КР 010735/134—188) захоўваюцца 38 такіх своеасаблівых артэфектаў, успрыманне вершаванага тэксту якіх без выявы не адпавядае запраграванаму аўтарам эмацыйнаму эфекту для гледача і чытача адначасова. Творы пацвярджаюць талент У. Караткевіча ўлоўліваць момант жыцця, адлюстраваны на фотаздымку, і ў жартаўлівай, гумарыстычнай, часам з'едлівай манеры радасна пасмяяцца або нязлосна пакпіць са сваіх блізкіх сяброў-прыяцеляў.

У томе 2 Збору твораў У. Караткевіча (2012) ужо змешчана пэўная колькасць надпісаў з аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі. Гэтыя вершаваныя мініяцюры часам не супадаюць з пакінутымі на фотаздымках, бо канчатковы варыянт пераносіўся на іх адварот і нечым дапаўняўся. З прапанаваных сёння твораў такімі з'яўляюцца два перадапошнія (аўтар дапісаў пастскрыптам і дадаў зноску).

У загалойку «камбат» — В. Быкаў, «лейтэнант» — У. Караткевіч.

*

Алхімік В. Быкаў варожыць з рэтортамі,
Адцэжвае розную каламуць.
Дэвіз яго: «Будзь ты стакрот акаяннай,
І толькі праклятай ніколі не будзь».
P. S. Падручны ягоны, Савіцкі Алесь,
Глытае слінкі, напяўшыся ўвесь.

*

Ў шынок патаемны два тыпы
З домтворчасці шпарка ішлі.
Без чачы было ім паныла
На гэтай Піцундскай зямлі.

Мікола Леўчанка

*Глыбока думай
вершы Письмянкоў*

15 мая 2001 года. Цудоўны сонечны дзень. Я знаходжуся на курсах павышэння кваліфікацыі ў Мінску. Нарэшце скончыліся заняткі і ёсць магчымасць схадзіць у рэдакцыю штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» да яго галоўнага рэдактара Алеся Письмянкова, з якім знаёмы яшчэ з юнацкіх гадоў, калі друкавалі свае вершы ў касцюковіцкай раённай газеце «Сцяг камунізму», зрэдку там сустракаліся. Шпарка крочу па калідоры і раптам праз адчыненыя дзверы аўдыторыі чую вельмі знаёмы голас, які натхнёна дэкламуе шчыmlівыя радкі:

Мой сад у снезе па калена,
Азяб у золь і снегапад...
Табе не холадна, Алена?
Табе не хочацца, Алена?
Табе не хочацца назад?..

Спыняюся і бачу Алеся, яго пшанічныя вусы, узнёслы твар. Ніяк не разумею, чаму паэт чытае моладзі менавіта такі верш, поўны холаду, суму, адзіноты. У дзень, заліты сонечным святлом, калі наўкола віруе вясна. «У яго ж плойма іншых выдатных твораў, якія ствараюць цудоўны настрой», — падумаў я. І меў намер спытаць у Алеся пра гэта. Не спытаў, бо ён нечакана абвясціў пра завяршэнне сустрэчы, выказваючы ўсім свае найлепшыя пажаданні, і пачаў даваць ахвотным аўтографы на сваіх кніжках. Я не замінаў яму гэтага рабіць сваёй прысутнасцю і падышоў да стала тады, калі каля яго ўжо амаль нікога не засталася. Майму нечаканаму з'яўленню зямляк вельмі ўзрадаваўся, распавядаючы пра сваё насычанае сталічнае жыццё, раз-пораз цікавячыся маім жыццём правінцыяльным. А потым узяў з ускрайку стала кніжку сваіх вершаў і адразу напісаў: «Дарагому Міколу Леўчанку з павагай, па-сяброўску».

З таго часу мы з Алесем болей не бачыліся. Так распарадзілася жыццё. Праўда, часам я тэлефанаваў яму, а ён — мне.

Падораную Алесем кніжку выбраных твораў «Я не памру, пакуль люблю», у якую ўвайшлі найлепшыя вершы з паэтычных зборнікаў «Белы камень», «Чытаю зоры», «Заўзятары», «Планіда», «Журавель над студняй» і некаторых іншых, я чытаў па вяртанні дадому нетаропка, з асалодаю, адчуваючы паэзію вельмі высокай пробы.

Сказаць, што Алесь Уладзіміравіч Письмянкоў выдатны паэт, значыць не сказаць нічога, бо ён — лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, Літаратурнай прэміі імя народнага паэта Беларусі Аркадзя Куляшова, значны час працаваў сакратаром праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі, часта сустракаў-

На здымку: (злева направа) Мікола Леўчанка, кіраўнік літаратурнага аб'яднання пры тагачаснай быхаўскай райгазэце «Сцяг камунізму» паэт і аўтар двух зборнікаў вершаў Сямён Ігнатавіч Пацёмкін, Васіль Губернатароў і Алесь Пільмянкоў.

ся са знакамітымі людзьмі, шмат ездзіў па роднай сінявокай і ўсім Савецкім Саюзе, быў за мяжой, аб чым сведчылі ягоныя вершы.

Ды не толькі на гэта звярнуў увагу ў падоранай Алесем кнізе, якая адразу стала для мяне настольнай. У ёй знайшоў вершы, якія так кранулі душу, што забалела сэрца, ахінуў трывожны неспакой. Ды і хіба ж можна спакойна было чытаць верш «Там»?

Відаць, і я старэю, брат,
Усё часцей гляджу назад.
Ты мне даруй за збіты штамп:
Усё часцей бываю Там.
Так ходзяць вернікі у храм,
Так ходзяць грэшнікі на споведзь,
Душы трывожную аповесць
Так давяраюць святарам.
Я ўсё часцей бываю Там.

А вось не меней хвалюючыя, нават трывожныя радкі ў безназоўным вершы.

Узрост. Няўжо, браток, узрост?
Няўжо і праўда сэрцу сорак?
І позна ўжо ляцець да зорак,
І рана думаць пра пагост.
Танчэе дзён маіх сувой,
Адмеран шлях вышэйшай меркай...
Не наракаю на люстэрка:
У ім, на жаль, адбітак мой.

Хопіць, напэўна, цытаваць шчымлівыя Алесевы вершы, якія нават праз столькі гадоў вымушаюць не толькі перажываць, хвалявацца, але і думаць,

моцна думаць над іх шматзначным загадкавым сэнсам. Асабліва пасля таго, як пачытаеш у гэтай жа кнізе раздзел «Думаць вершы...», напісаны з літаратурна-сентыментальнага падарожжа на родную Касцюкоўшчыну ў розныя часы. Успамінаю замалёўку «Яго Бесядзь заўсёды чыстая» пра славутага Аркадзя Куляшова. У ёй аўтар нагадвае пра Чарнобыльскую бяду, якая закранула сваім чорным крылом гэтую апетую народным паэтам раку, аб ягонай роднай вёсцы Саматэвічы, якая таксама пацярпела ад радыяцыі пасля катастрофы на Чарнобыльскай АЭС. «Не, невыпадкова хваляваўся і непакоіўся паэт, раздумваючы над шляхамі цывілізацыі, над заўтрашнім днём чалавецтва:

Зноў прыпадае з жалем Бесядзь роўная —
Да каранёў дуброў, да ног сяліб —
Хвалюецца, што нечысьць вадародная
Даверлівых яе атруціць рыб.

І калі, вы думаеце, гэта было напісана? Яшчэ ў 1963 годзе!

Тут ёсць над чым падумаць, і ёсць чаму здзівіцца. І ўсё ж здзіўляцца, відаць, не варта — вялікі паэт заўсёды прарок!»

Далей — болей, але ўжо ў замалёўцы «Ці збываюцца вершы?» Загаловак гэты, скажу шчыра, выклікаў здзіўленне, бо з першага радка твора аўтар сцвярджае, што гэта менавіта так. Тым не меней...

«Што вершы збываюцца, мне вядома даўно... Яшчэ ў студэнцкія гады я напісаў верш «Калі ў вёсцы маёй паміраюць дзяды». Пасля публікацыі ў «ЛіМе» я неяк сустрэў свайго даўняга знаёмага, чалавека сталага і вопытнага, літаратурным густам якога заўсёды даражыў.

— Не пісаў бы ты, стары, такіх вершаў, — не то параіў, не то папрасіў мяне мой знаёмец. — НЕ трэба...

— А што, слабы верш? — насцярожыўся я.

— Ды не ў гэтым справа, — адмахнуўся ён ад маёй насцярогі. — Ты не крыўдуй, але такія вершы збываюцца».

Той размове паэт не надаў тады ніякага значэння і забыў бы пра яе, каб не адзін трагічны выпадак, які здарыўся з ягоным каніцкім дзедом. Дзядуля па раннім зазімку паўшоў у госці ў суседнюю вёску да франтавога сябра і прапаў. Доўга яго шукалі, а знайшлі толькі ўвесну, калі Бесядзь выйшла з берагоў...

Гэтую гісторыю можна звесці да прыватнага выпадку, але давайце сур'ёзна прыслухаемся да таго, што раіў знакаміты Барыс Пастарнак маладому Яўгену Еўтушэнку: «Я хачу даць вам адну параду. Ніколі не прадказвайце сваю трагічную смерць у вершах, бо сіла слова такая, што яна абавязкова прывядзе вас да прадказанай смерці. Успомніце хоць бы, якія неасцярожныя былі са сваімі самапрадказаннямі Ясенін і Маякоўскі. І ўрэшце скончылі жыццё пятлёй і куляй. Я дажыў да сваіх гадоў толькі таму, што пазбягаў самапрадказанняў...»

Алесь Письмянкоў канчаткова пераконвае ў сказаным гісторыяй з нашай беларускай літаратуры, якая тычыцца Анатоля Сербантовіча, паэта таленавітага, які вельмі рана адышоў у лепшы свет. Той у свой час напісаў верш, ад якога нават цяпер па скуры прабягае мароз.

Выплываюць тры новых труны,
Дзве вялікіх, адна малая.
Адплываюць у рэдкія сны,
З нашай памяці адплываюць.
Ці зусім я ўжо акалеў
Адкажыце: у вас пытаю.

На адной труне «Аляксея»,
 На другой я «Сцяпан» чытаю.
 Проста кружыцца галава,
 Разбягаюцца літары тыя...
 Хто жывымі нас пахаваў?
 Мы, здаецца, яшчэ жывыя...
 Адплываюць
 Тры новых труны,
 Дзве вялікіх, адна малая...
 Гэта сны, гэта толькі сны
 З нашай памяці адплываюць.

На вялікі жаль, сны паэта спраўдзіліся. Першым на трыццатым годзе жыцця пакінуў гэты свет сам аўтар, затым, як прадказана ў вершы, Аляксея Пысін і Сцяпан Гаўрусёў. Таксама заўчасна. Дзве вялікія труны — гэта іхнія, а малая — Анатолева, бо ён быў малы ростам...

Названыя выдатныя паэты-магілёўцы пры жыцці шчыра сябравалі. А верш пра тры труны Алесь Уладзіміравіч упершыню пачуў, па ягоных успамінах, з вуснаў Сцяпана Захаравіча дажджлівым вераснёвым вечарам 1981 года ў рэйсавым аўтобусе Магілёў — Мінск, калі яны, прыгнечаныя вялікім агульным горам, вярталіся з пахавання Аляксея Пысіна. А пазней, у 47 гадоў, пайшоў з жыцця і ягоны сябар — Алесь Пісьмянкоў.

Калі мяне не падводзіць памяць, недзе ў 2011 годзе, 23 лютага, а вось дату запамятаваў дакладна, бо гэта — Дзень абаронцаў Айчыны, землякі запрасілі мяне на рэгіянальнае свята паэзіі «Белы бусел» у Касцюковічы. Прысвячалася яно памяці Алесея Пісьмянкова. Ды не толькі гараджане сабраліся на мерапрыемства. З Асіповічаў прыехаў Алесеў брат Мікола, якога таксама ўжо з намі няма, а са сталіцы — Алесеў сябар, слынным паэт Анатоль Зэкаў. Раней з ім сустракацца не даводзілася, а тут пазнаёміліся, разгаманіліся, і новы знаёмы падараваў мне кніжку «Алесь» з вельмі цёплым, прыязным аўтографам: «Міколу Леўчанку на ўспамін пра Алесея Пісьмянкова і крышачку пра мяне».

Як вы ўжо здагадаліся, Толева кніжка прысвячалася ягонаму блізкаму і дарагому сябру Алесю. Таму і напісаў у ёй шчыра: «У нас з Алесем не было сакрэтаў. Часам мы адкрываліся адзін аднаму настолькі, наколькі не адкрываліся, бадай, самым родным і блізкім. На жаль, пра многае з таго, у чым мне прызнаваўся сябар, асабліва ў апошнія месяцы і дні свайго кароткага жыцця, я нікому не магу сказаць і сёння. Гэта наша, асабістае».

Але было і іншае, тое, што навідавоку. І сумнае, і вясёлае. Сёе-тое з гэтага іншага, занатаванага ў памяці, — перад вамі». І сапраўды, я даведаўся, як Пісьмянкоў напісаў сваё першае рыфмаванае двухрадکوўе, чаму Алесю нехта даў мянушку Маўклівы, ведаючы ягоную, часам залішнюю, гаманлівасць, як ён ажыццявіў сваю мару — наведць выток і вусце ракі Бесядзь, шмат чаго іншага.

У 2003 годзе Алесь Пісьмянкоў, галоўны рэдактар часопіса «Вожык», разам са сваімі супрацоўнікамі Паўлам Саковічам і Анатолям Зэкавым наведзілі... турму ў Навасадах. Калі, прадстаўляючы калег, Алесь назваў Анатолева прозвішча, то з залы адразу пачулася: «А дзе ён сядзеў?»

Пра тую запамінальную паездку Алесь напісаў верш, які складальнікі ўключылі затым у пасмяротную ягоную кнігу «Думаць вершы».

1963. *Кабінет Галіноўскай*

Кабінет паэтки Ніны Галіноўскай і кабінетам назваць цяжка, бо ў тым мі-краскапічным пакойчыку была і спачывальня, якую Галіноўская дзяліла з мужам — паэтам Яўгенам Крупенькам. Пакойчык Галіноўскай у камуналцы быў тупіковым, а наш — прахадны. Мне — дзетсадаўскаму хлопчыку — забаранялася хадзіць да Галіноўскай, я гуляў толькі ў нашым прахадным. Але бывала, што Ніна запрашала мяне ў кабінет-спачывальню, усаджвала за пісьмовы стол, частавала цукеркай у прыгожым фанціку і рабіла непрыстойную прапанову: «Валодзя, а давай ты будзеш называць і мяне мамай! У цябе будзе ажно дзве мамы. Абедзве Ніны. У абедзвюх ёсць шыкоўныя шыньёны для высокіх прычосак. Ну як? Будзеш называць мяне мамай?» Я набычваўся і выціскаў з сябе катэгарычнае «не!» Ніна Галіноўская смяялася і прапаноўвала мне яшчэ адну дарагую цукерку, але і ад той я адмаўляўся.

1963. *Кабінет Шыціка*

Калі з бацькам я хадзіў да паэта Сяргея Дзяргая, дык з маці мы хадзілі да Шыцікаў. Пакуль маці з жонкай фантаста Уладзіміра Шыціка гутарыла пра гаспадарку, ён, седзячы за сваім працоўным сталом, расказваў мне гісторыі пра касманаўтаў. У той час шмат хто захапляўся космасам, ракетамі і касманаўтамі. Мне і сапраўды было цікава паслухаць ягоны расповед пра палёт сабак у ракеце. Сабакі-касманаўты Белка і Стрэлка мелі фантастычную славу, іх паказвалі на тэлеэкранах, іх малявалі на плакатах, пра іх пісалі ў газетах і часопісах. Хадзіць у госці да Шыцікаў мне падабалася, бо Уладзімір Мікалаевіч ставіўся да мяне, як да самага сапраўднага дарослага мужчыны. Ён пытаўся, ці добрыя малюнкi ў ягонай кніжцы «Апошняя арбіта». Я казаў, што малюнкi выдатныя, але ў касманаўты не пайду, бо збіраюся вучыцца не ў Зорным гарадку на касманаўта, а ў цырку на клоўна.

1967. *Кабінет Махнача*

У кабінете драматурга Алеся Махнача стаяў шырокі стол, шафы, поўныя каштоўных кніжак, сярод якіх зелянеў збор твораў Віктора Гюго ды сінела Вялікая савецкая энцыклапедыя ў пяцідзсяці тамах з дадатковым 51-м томам. Мой школьны таварыш, сын драматурга, трэцякласнік Максім Махнач чытаў

узাপар вялізную энцыклапедыю. Пэўна, тое чытанне і дазволіла Максіму стаць паспяховым інжынерам. Мяне захапляла чытанне зусім іншае. Калі драматург Махнач з'язджаў у адпачынак, каб у санаторыі для ветэранаў вайны крыху падлекаваць моцна параненую нагу, яго жонка Мая збірала ў кабінце дзяцей і чытала ім прыгодніцкія раманы. Разам з Максімам і ягонай сястрой Нікай я праслухаў агучаны прыемным голасам цёткі Маі шыкоўны раман Аляксандра Дзюма «Тры мушкецёры». Цудоўныя атрымліваліся вечары, мы — дзеці — паўляжым на тахце, а Мая чытае нам пра героя д'Артаньяна і падступную Мілэдзі, пра Партоса, Атоса, Араміса — мушкецёраў караля і пра далёкі горад — казачны Парыж.

1968. Кабінет Матукоўскага

У свае тры гады я займеў сяброўку — Лору Матукоўскую. Сяброўства з Лорай працягнулася аж да нашых дваццаці трох. Мы сябравалі, пакуль не згулялі вяселлі. Я выдатна пагуляў у Лоры на вяселлі, што зладзілі ў Доме літаратараў. Калі нехта кажа, што сяброўства паміж хлопцамі і дзяўчатамі не існуе, я адразу згадваю сябе з Лорай Матукоўскай. Зрэшты, каму цікавыя нашы сяброўскія адносіны? І ўсё ж... Мне падабалася хадзіць да Матукоўскіх у госці. Падабалася, калі яны жылі на вуліцы Якуба Коласа, падабалася, калі яны пераехалі на Друкарскую. У іхнім новым доме працаваў ліфт, тады яшчэ прэстыжны транспарт у Мінску. У іх у кватэры, у кабінце дзядзькі Колі Матукоўскага, стаяў вялікі — памерам з камоду — тэлетайп. Самы сапраўдны таямнічы тэлетайп, на якім можна было выдрукоўваць важную і каштоўную інфармацыю, а тая ляцела з Мінска ў Маскву, адразу ў рэдакцыю газеты «Известия», дзе дзядзька Коля лічыўся ўласным карэспандэнтам. Гаспадарку ў кватэры Матукоўскіх вяла не толькі жонка Матукоўскага — цётка Валя, а і домработніца, якая заўсёды частавала мяне салодкім — глазураванымі сыр-камі, печывам і марозівам. Разам з Лорай я маляваў акварэльнымі фарбамі і выслухоўваў наказы сур'ёзнай домработніцы пра кабінетны тэлетайп, да якога дзецям нельга дакранацца, каб, крый Божа, не зламалі. Мы і не дакраналіся.

1977. Кабінет Хадькі

Шмат хто з інстытуцкіх выкладчыкаў меў кабінеты. Выкладчыца колеразнаўства Міронава мела, выкладчык шрыфтоў Семчанка меў, нават у выкладчыка перспектывы Роя меўся кабінет, а вось у Алега Хадькі, які знаёміў нас з асновамі архітэктурнай кампазіцыі, кабінета не было. Выглядала на тое, што архітэктурная кампазіцыя значыць меней за перспектыву, шрыфты і колеразнаўства. Таму я папытаўся: чаму так? Хадька ўзняў руку з шарыкавай ручкай і дакрануўся ёй да вярочкі, што звісала са столі. Пэўна, на той вярочцы некалі вісела нейкая знітаваная з колеразнаўствам цацка Леніны Міронавай. Цацку знялі, а вярочка засталася. Ад дакранання вярочка захісталася. «Вось гэтая вярочка і ёсць маім кабінетам. Мой кабінет там, дзе я працую. Так было і ў Міхаіла Прышвіна. Ён ішоў па лесе, спыняўся, прысаджваўся на пень і пачынаў пісаць. Калі пісалася занадта лёгка і гладка, Прышвін цёр пяро аб пень, каб пазбавіцца ад гладкапісу і хуткапісу. Лясны пень на нейкі час рабіўся кабінетам, а ў мяне на лекцыю пра архітэктурную кампазіцыю кабінетам робіцца вярочка ў кабінце колеразнаўства».

Пятро Жаўняровіч

*Такое роднае і блізкае «ў»
у вершах*

Адметная ў беларускай мове літара «ў», якая нават ушанавана ў старажытным Полацку помнікам, і «ў» як гук, адпаведны ёй, характарызуюць беларускае маўленне і з'яўляюцца яго выразнымі паказчыкамі. Узнікаючы ў моўнай плыні пасля слоў, якія заканчваюцца галоснымі (*калі ўсвядомілі, па ўніверсітэце*), у тым ліку пасля злучка (*паўночна-ўсходні, па-ўзбекску*), перад двукоссем і пасля яго (*мы «ў новай рэальнасці...», такія «ўскосныя» дзеянні*), замест [л] і [в] (*склала — склаў, Павел — Паўлік*), змяняючы спалучэнні двух галосных (*аўра, іўдзейскі, паўза*), гэты гук выяўляе мілагучнасць роднай мовы, да якой адпаведна прыстасаваны моўны апарат яе носьбіта.

Усе вышэйадзначаныя асаблівасці фіксуюцца ў пісьмовым маўленні, унармаваным Правіламі беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, зацверджанымі Законам Рэспублікі Беларусь № 420-З ад 23.07.2008. У § 15 «Нескладовае ў і у складовае» ў чатырох пунктах прапісаны нормы, якіх трэба прытрымлівацца аўтарам, рэдактарам, карэктарам пры стварэнні і ўдасканаленні тэксту любога стылю літаратурнай мовы.

«Правілы патрэбны для таго, каб іх парушаць...» — фраза Оскара Уайльда, паўтораная Эрыхам Марыяй Рэмаркам і ў розных варыяцыях іншымі творцамі, цалкам стасуецца з сітуацыяй, якая склалася ў беларускім паэтычным дыскурсе. Ці можа пісьмовы паэтычны твор ігнараваць патрабаванні «Правілаў»? У іх — нагадаем — чатырох пунктах § 15 выключэнні датычна вершаваных тэкстаў не фіксуюцца. Ergo, адступленні ад «Правілаў» мусім успрымаць як парушэнні Закона. Але, на жаль, пакуль ніякія санкцыі за гэта не прадугледжаны...

Паэтычная мова мае свае асаблівасці, якія найбольш выяўляюцца ў сінтаксічным ладзе і перш за ўсё — у парадку слоў, які ўсталёўваецца згодна з рухам аўтарскай думкі: падпарадкавальны злучнік, напрыклад, можа знаходзіцца ў сярэдзіне даданай часткі сказа. А вось становішча «ў» уплывае на рытмічны малюнак твора, на яго, так бы мовіць, мелодыю. І гэта тычыцца не толькі рыфмаваных твораў, але і верлібраў ды іншых відаў верша.

Часам рэдактары і карэктары, каб не дапускаць парушэння «Правілаў», штучна змяняюць «у» на «ў» і наадварот. Звернем увагу на страфу:

Дзе змяшчаўся ўвесь сусвет
У матулі вачах блакітных.
Дзе скаралася сотня бед
Самай першай тваёй малітве...

Супастаўляючы рытміку падрыфмаваных першага і трэцяга радкоў, можна ў першым заўважыць збой, які ліквідуецца толькі вяртаннем складовага «у»: *Дзе змяшчаўся увесь сусвет...* Відаць, так і было ў аўтара. Штучная ж замена